

JAINSITE E-BOOKS LITERATURE

**JAIN HISTORY • JAIN GRANTH • JAIN SUTRA
JAIN VIDHI • JAIN STORY • JAIN ASTROLOGY**

And Many More Books in Gujarati, Hindi & English

જૈનસાઇટ ઇ-બુક્સ લિટરેચર ના સંપૂર્ણ લાભાર્થી
શ્રી શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અંધેરી (પૂર્વ)

પાર્શ્વદર્શન બિલ્ડીંગ, ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણ રોડ,
(જુના નાગરદાસ રોડ), અંધેરી (પૂર્વ), મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૬૯.

www.jainsite.com

Blessings : P. P. PANYAS SHREE NIPUNCHANDRA VIJAYJI M. S.

Inspired by : MUNI BHAGYACHANDRA VIJAYJI M. S.

Created by :

E-mail: info@jainsite.com • Tel.: 09867711171

॥ ॐ श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥

જેન ઈ-બુક્સ ના સંપૂર્ણ લાભાર્થી
શ્રી શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અંધેરી (પૂર્વ)

જૈન સાઈટ
JAIN SITE .com

જૈનમ જ્ઞાતિ શાસનમ
શ્રી શંભેશ્વર પાર્શ્વનાથ જૈન મંદિર

॥ ॐ श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥

ट्रस्टनी नोंधणी नं. F-4210 (BOM)
सोसायटीनी नोंधणी नं. Bombay 381/1976 G.B.B.S.D.

श्री श्वैताम्भर मूर्तिपूजक जैन संघ, अंधेरी (पूर्व)

पार्श्वदर्शन भिर्डींग, डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्ण रोड, (जुना नागरदास रोड),
अंधेरी (पूर्व), मुंबई - ४०० ०६६.

प्रस्तावना

अनेक परमोपकारक आचार्य देव ज्ञानी, तपस्वी मुनिराज, सेवाभावी साध्वीजु भगवंताना अद्वितीय-अद्भूत-अवर्णनीय आशिर्वाद्यी तथा महापवित्र मंत्रोच्चार अने विधि विधान द्वारा स्थापित आकर्षक अलौकिक अनेक अने मनमोहक रज्ज्मा भगवान श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथजु मनोरम्य, नेत्र द्विपक लावण्यमय प्रतिभाजुने मूणनायक तरीके भिराजमान करेल देवविमान तुल्य तीर्थसभ जिनालय अटले मारुं-तमारुं अने आपणा सहजु श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथजुं शिपरभंधी जिनालय तथा धीर-वीर-गंभीर-सरण-भक्ति-धार्मिक पापभीरु दानवीर अने उत्तमोत्तम श्रावक-श्राविकाओथी जनेलो रपमा तीर्थकर तरीके ओणपातो श्री श्वे. मू. जैन संघ, अंधेरी (पूर्व) अटले अमारो श्री अने सरस्वतीथी सभर जनेलो विनयी-विवेकी अने गुणभगवंतानो कृपापात्र जनेल चारे तरफु अे दशे दिशाओमां जैनम् जयति शासनम् नी यशोगाथा नी विजयघोष १४ राजलोकमां गुंजतो करनार अटले अमारो श्री श्वे. मू. जैन संघ अंधेरी (पूर्व) अनेक नाना मोटा धार्मिक अनुष्ठानो करनार श्री संघोने मद्दरूप जनेनार, अनेक पांजरापोणोने सहायभूत थनारो अनेक साधु-साध्वीजु भगवंताना वैयावस्यमां सहाय अयेसर, गृह जिनालयमांथी शरु थयेल आजे उत्तुंग गगनचुंभी आकर्षक शिपरभद्ध जिनालय जेमां देव-देवीओनी देवकुलिकाओ शोभी रही छे. श्री संघमां कायमी आयंजिल जातु-जे जे पाठशाळाओ, ज्ञानभंडार अटले श्री संघ शक्तिनुं नमूनेदार नजरालुं कहेवाय.

युगद्विवाकर प. पू. उपकारी गखना नायक आ. भ. श्री विजय धर्मसूरीश्वरजु म. सा. नी शुभ प्रेरणा मार्गदर्शक तथा तेमनी शुभ निश्रामां निर्मित अने स्थापित श्री जिनालय तथा प. पू. शतावधानी आ. भ. श्री जयानंदसूरीजुनी प्रेरणाथी ता. ४-४-१९७६ मां श्री संघनी स्थापनाना सुंदर विचारोनुं भीज आजे घेद्युरो घटादार वृक्ष समान जनेयो छे. यमत्कारी अने अलौकिक मूणनायक श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथ भगवानना दर्शन करीने जैन-जैनतरोनी घख्याओ इलीभूत थरु छे.

निसहाय-अजोल जनेला टोरोनी अने पांजरापोणोने अमारो श्री संघे उदार हाथे मद्द करी छे तथा हालमां केणवणी क्षेत्रे, मेडीकल क्षेत्रे, साधर्मिक क्षेत्रे, अनुकंपा क्षेत्रे परा श्री संघनी ज अेक शाखा श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथ इण्डिशन द्वारा आर्थिक सहाय चालु छे.

श्री श्वे. मू. जैन संघ वती

प्रमुज

યોગસાર

(ગુજરાતી અનુવાદ સહિત)

: પ્રયોજક :

શેઠશ્રી અમૃતલાલ કાલીદાસ દાશી, બી. એ.

જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ

ધરિલા, મુંબઈ-૫૬ (A.S.)

योगસાર

(ગુજરાતી અનુવાદ સહિત)

: પ્રયોજક :

શેઠશ્રી અમૃતલાલ કાલીદાસ દોશી, ખી. એ.

: સંપાદક-પ્રકાશક :

જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ

ઇરલા, વીલેપારલે, મુંબઈ-૫૬ (AS).

પ્રકાશક :

સુબોધચન્દ્ર નાનાલાલ શાહ
મંત્રી, જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ
૧૧૨, સ્વામી વિવેકાનંદ રોડ,
ઘરલા, વીલેપારલે, મુંબઈ-૫૬. (AS).

પ્રથમ આવૃત્તિ

નકલ ૫૦૦
મૂલ્ય રૂ. ૨-૦૦
વિ. સં. ૨૦૨૩
(ઇ. સ. ૧૯૬૭)

મુદ્રક :

ધૈર્યકુમાર સી. શાહ
આશા પ્રિન્ટર્સ.
૧૦૮, કેશવજી નાયક રોડ,
મુંબઈ-૯, (BR).

પ્રકાશકીય

નિ.....વે.....દ.....ન.

‘યોગસાર’ ગ્રન્થની પ્રેસકોપી કરાવ્યે પાંચથીય વધુ વર્ષો વીતી ગયાં ત્યારે એ ભાવના પ્રગટેલી કે આ ગ્રન્થને છપાવી જો તેના ખર્ચી આત્માઓના હાથમાં તેને મૂકવામાં આવે તો તેમને સ્વાધ્યાયમાં સહાયક ગ્રન્થની ગરજ આ ગ્રન્થ પૂરી પાડે. પણ કાળ પાક્યો ન હતો, અનેકાનેક કાર્યો આવતાં ગયાં અને આ કાર્ય ઠેલાતું ચાલ્યું.

પછી તેનું ભાષાંતર કરવાનું વિચારાયું અને ભાષાંતર પણ થયું. પરંતુ, ભાષાંતર મૂળના ભાવને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવે તેવું ન લાગ્યું. ફરી પાછો ભાષાંતર માટે પ્રયત્ન થયો, યોગ્ય ભાષાંતર પણ થયું અને ગ્રન્થ મુદ્રણાલયમાં ગયો.

આ ગ્રન્થનું સર્વ પ્રથમ મુદ્રણ વિ. સંવત્ ૧૯૭૬માં જૈન વિવિધ સાહિત્ય શાસ્ત્રમાલા કાર્યાલય, વારાણસી તરફથી તેના ૧૫ મા પુષ્પ તરીકે કરવામાં આવેલ. તે ગ્રન્થમાં ભાષાંતર પણ સાથે આપવામાં આવેલ, પરંતુ તે ગ્રન્થ હાલ અપ્રાપ્ય હોવાથી તથા ભાષાંતર પણ વધુ વ્યવસ્થિત રીતે કરવાનું જરૂરી લાગવાથી તે અધું કરી તેનું પુનર્મુદ્રણ કરાવવાની આવશ્યકતા હતી.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થના પાકોને શુદ્ધ કરવા માટે જુદા જુદા ભંડા-શમાંથી હસ્તપ્રતો મેળવી તેના પરથી ગ્રન્થને શુદ્ધ કરવાનો

પ્રયત્ન કરાયો, અને જે જે પાઠ શુદ્ધ લાગ્યા તેને મુખ્ય સ્થાન આપી બાકીના પાઠો નીચે પાઠનોંધમાં ટાંકવામાં આવ્યા.

જે જે પ્રતો પરથી પાઠાંતરો લેવાયા હતા તે તે પ્રતોની યાદી દુર્ભાગ્યવશ ન સાંપડવાથી તે યાદી વિના ચલાવી લઈ માત્ર પાઠાંતરો ટાંકીને જ સંતોષ માનવો પડ્યો છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પાંચ પ્રસ્તાવ છે. પ્રથમ પ્રસ્તાવમાં ૪૬, બીજા પ્રસ્તાવમાં ૩૮, ત્રીજા પ્રસ્તાવમાં ૩૧, ચોથા પ્રસ્તાવમાં ૪૨ અને પાંચમા પ્રસ્તાવમાં ૪૯ શ્લોકો છે. આમ કુલ બસો ૯ શ્લોક પ્રમાણુ આ નાનકડો ગ્રંથ પણ તેમાં નિરૂપાયેલી વસ્તુની દૃષ્ટિએ અતિ મહાન છે.

ગ્રંથની શૈલી સંગ્રહાત્મક છે, ભાષા મધુર અને કોમળ છતાંય હૃદયના મર્મને સ્પર્શનારી છે.

ગ્રંથના અંતે ગ્રંથકર્તાએ પોતાનું નામ, રચનાસંવત્ કે રચનાસ્થળ આદિ કશું જણાવેલ નથી એટલે ગ્રંથના રચયિતા, રચનાકાળ વગેરે સર્વ વિગત અંધકારમાં જ છે.

ગ્રંથમાં શું છે ! કેવુંકે રૂડું છે ! તે બધું અમે કહીએ તે કરતાં આપ પોતેજ જોશો અને નિર્ણય બાંધી શકશો. અમે તે માત્ર એટલું જ કહીશું કે આ ગ્રંથ એક એવો ઉત્તમ ભોમિયે છે કે જે ભવવનમાં ભૂલા પડેલા વાચકોની આંગળી પકડી તેમને મુક્તિના રાજમાર્ગે ભણી દોરી જાય છે.

આ ગ્રંથ હજી પણ કદાચ બહાર ન પડત, પરંતુ આ કાર્ય માટે સદાકાલ પ્રેરણા આપનાર પરમપૂજ્ય, સિદ્ધાન્તમહોદયિ, આચાર્ય ભગવંત, શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજના પટ્ટાલંકાર, આખ્યાનવાચસ્પતિ, આચાર્યભગવંત, શ્રીમદ્ વિજય

રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન, યોગનિષ્ઠ, વૈરાગ્યમૂર્તિ, પરમપૂજ્ય, પંચાસજી મહારાજ શ્રી ભદ્રંકર વિજયજી ગણિવરની તથા જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળના પ્રમુખ, શ્રેષ્ઠિવચ્ચ શ્રીચુત અમૃતલાલ કાલિદાસ દોશી, બી. એ. ની તમન્નાથીજ આ ગ્રંથ આજે વાચક મહાનુભાવોના કર-કમલમાં મૂકવા અમે ભાગ્યશાળી બન્યા છીએ.

આ ગ્રંથને પ્રકાશિત કરી અમે જે કંઈ પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું હોય તેના યોગે શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવંતોના શાસ્ત્રોના પ્રકાશનમાં અમારો પ્રયાસ સદા વૃદ્ધિ પામે અને આ ગ્રંથના વાચકો પોતાના દુસ્તર સંસારને દૂકો બનાવવા સંસારના બીજ ભૂત રાગાદિ દોષોનો ત્યાગ કરી મહામંગલકારી મુક્તિ સુખની નિકટતા પામે.

જૈન સાહિત્ય
JAIN SITE

લિ. સેવક

ચૈત્ર સુદ ૧, સોમવાર

વિ. સં. ૨૦૨૩

તા. ૧૦-૪-૧૯૬૭

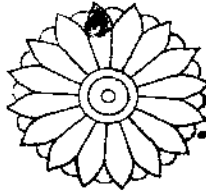
મુખ્યોપચન્દ્ર નાનાલાલ શાહ

મંત્રી,

જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ

अनुक्रमणिका

अकाशकीय निवेदन.	३
आङ्क कथन	७
शुद्धि पत्रक	१०
प्रथम अस्ताव	१
द्वितीय अस्ताव	१५
तृतीय अस्ताव	२५
चतुर्थ अस्ताव	३३
पंचम अस्ताव	४४
श्लोकानि चर्चुंकेमे सूची	५७

પ્રાક્ર કથન

આ ગ્રન્થ ખસો છ શ્લોક પ્રમાણ છે. તે પાંચ વિભાગોમાં વહેંચાયેલો છે. પ્રત્યેક વિભાગને 'પ્રસ્તાવ' શબ્દથી દર્શાવવામાં આવેલ છે.

'યથાવસ્થિતદેવસ્વરૂપોપદેશક' નામના પ્રથમ પ્રસ્તાવમાં વીતરાગ દેવનું સ્વરૂપ, મલિન એવો આપણો આત્મા જ શુદ્ધ થાય તો પરમાત્મા છે તેથી તેને શુદ્ધ કરવાના ઉપાયો, કષાયો અને નોકષાયોથી દૂરવાના ઉપાયો, તેનાથી દૂરયા બાદ સામ્યની આત્મામાં પ્રતિષ્ઠા અને તેના ફલસ્વરૂપ અનંત સુખની પ્રાપ્તિ, તે માટે વીતરાગની આરાધના, તે આરાધના કેવી રીતે કરવી. તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું છે. દ્રવ્યસ્તવની પણ કલ્યાણકારિતા, વીતરાગની આજ્ઞાનું આરાધન, તે આરાધનાનું ફળ, કદાચક્રનો ત્યાગ અને સતત વીતરાગના ધ્યાનથી ઈલિકા ભ્રમરી ન્યાયે વીતરાગત્વની પ્રાપ્તિ-આ બધાનું વિશદ રીતે દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવ્યું છે.

'તત્ત્વસારધર્મોપદેશક' નામના બીજા પ્રસ્તાવમાં દષ્ટિ-રાગની અનેક ઉપમાઓ દ્વારા ભયંકરતા દર્શાવી તેનાથી મુક્ત થવાનો ઉપદેશ, પોતાના દોષો જોવા તરફ લક્ષ્ય રાખવાની વૃત્તિ, યમ, નિયમ આદિ યોગાભ્યાસનું ફળ, ખોટા મમત્વો અને મતમતાંતરોનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ અને સર્વ ધર્મોનો સાર નિચોડરૂપે દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

'સામ્યોપદેશ' નામના ત્રીજા પ્રસ્તાવમાં કષાયો તથા વૈષયિક સુખોની તુચ્છતા અને સામ્ય સુખની સર્વશ્રેષ્ઠતા,

આભ્યન્તર શત્રુઓથી ચેતવણી, લોકહેરીનો ત્યાગ અને મૈત્રી આદિ ભાવનાઓથી ભાવિત થવાનો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે.

‘સત્ત્વોપદેશ’ નામના ચોથા પ્રસ્તાવમાં સત્ત્વનું ધારણુ, હીનસત્ત્વ પ્રાણીઓની દશા, કામની દુરન્તતા, મુનિઓની સિંહસમી વૃત્તિની પ્રશંસા અને સાતાલિપ્સુ મુનિઓની વસ્ત્ર-પાત્રાદિ મૂર્ચ્છા, મન્ત્ર તન્ત્રાદિ કરણુ તથા ગૃહસ્થોની ચિન્તા આદિની કડોર શબ્દોમાં ઝાટકણી કાઢી સ્થિર, ધીર, ગંભીર તથા સત્ત્વશાળી બની કેવળ મોક્ષોન્મુખ બનવાનું ઉપદેશવામાં આવેલ છે.

‘ભાવશુદ્ધિજનકોપદેશ’ નામના પાંચમા પ્રસ્તાવમાં સુખનો પરિણતિ કાલ, મૌનનું માહાત્મ્ય, મિષ્ટ વચન બોલવાનો ઉપદેશ, ઔચિત્ય, વિવેક અને સદાચારનું વર્ણન, ધર્મ અધર્મની વ્યાખ્યા, વ્રતપાલનમાં ધૈર્ય અને યોગિઓનું સુખ સમજાવી, ધર્મ કાર્યમાં ઉદ્યત થવાનું અને આ ધોર સંસાર સાગરમાં આવતા આવતો તરફ અંગુલિ-નિર્દેશ કરી તેનાથી બચવા આધ્મત્મિક વિકાસની પૂર્ણતા સાધવાનું સચોટ રીતે સમજાવવામાં આવ્યું છે.

આધ્યાત્મિક વિકાસની પૂર્ણતા અથવા સ્વરૂપ પ્રતિષ્ઠા અથવા પરમકૈવલ્ય અથવા નિર્વાણપદ તે માનવ જીવનનું અન્તિમ સાધ્ય છે. તે પ્રાપ્ત કરવાનો ઉદ્દેશ અને વિશિષ્ટ ઉપાય ‘યોગ’ છે. તેને કોઈ અધ્યાત્મમાર્ગ અથવા અધ્યાત્મવિદ્યા પણ કહે છે. તેથી જ યોગ શ્રેષ્ઠ કલ્પવૃક્ષ, ઉત્તમ ચિન્તામણિ રત્ન, સર્વ ધર્મોમાં મુખ્ય ધર્મ અને સિદ્ધિનો સ્વયંવર છે.

જૈન શાસ્ત્રોમાં ‘યોગ’ શબ્દનો વિશિષ્ટ રીતે પણ પ્રયોગ થાય છે. યોગ એટલે મન આદિની પ્રવૃત્તિ. તેનો ખરો અર્થ વીર્યનું સ્કુરણુ, વીર્યનું સ્પન્દન કે વીર્યનો વ્યાપાર છે.

આત્મામાં સત્તારૂપે રહેલો અનન્ત વીર્યરૂપી ગુણ એ યોગ નથી. પણ ત્યારે તે વ્યવહારમાં આવે છે અથવા સ્કુરાયમાન થાય છે ત્યારે તે યોગની સંજ્ઞા પામે છે.

આ સ્કુરણુ મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ વડે જ થાય છે એટલે ઉપચારથી તે ત્રણને અથવા તે ત્રણની પ્રવૃત્તિને યોગ કહેવામાં આવે છે.

આ પ્રકારે સામાન્યરીતે સઘળાં ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો યોગના અંગ હોવા છતાં વિશિષ્ટ પ્રકારે તે મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે તદ્દન નિકટવર્તી જે પૂર્વકાલીન ધ્યાન છે તેને જ અવ્યવહિત ઉત્કૃષ્ટ યોગ સમજવામાં આવે છે. એટલા માટે તેને 'અયોગ' છે તેને યોગમાં પરમ 'યોગ' કહ્યો છે કારણ કે તે મોક્ષ સાથે જોડવાના ભાવવાળો હોવાથી સર્વસંન્યાસાત્મક છે.

આ ગ્રંથનો મુખ્ય વિષય પણ આ રીતે જ આત્માનું પરમાત્મ સ્વરૂપે પ્રકટીકરણ અને તે માટેના માર્ગનું સ્પષ્ટ દર્શન છે. સદાકાળ આત્મને જગત રાખનાર આ ગ્રંથ સાધકોને પોતાના જીવનનું ઉધ્વીકરણ કરવામાં અવશ્યમેવ સહાયક થશે તેમાં શક નથી.

આ ગ્રંથનું સતત પરિશીલન કરવામાં આવે અને તેને પ્રતિદિન સ્વાધ્યાયમાં સ્થાન આપવામાં આવે તો તે આત્માને નિજ દોષોનું દર્શન કરાવી સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિનો રાહ સતત દર્શાવ્યા જ કરશે તે નિર્વિવાદ છે.

ચૈત્ર શુકલ પ્રતિપદા, સોમવાર
વિ. સં. ૨૦૨૩
તા. ૧૦-૪-૧૯૬૭

અમૃતલાલ કાલીદાસ દોશી
પ્રમુખ
જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ

शुद्धिपत्रक

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१	८	गम्भीराश	गम्भीरार्थ
१	१२	तदा	तंदा
२	२	परम	परमं
२	६	नर्मल्ये	नैर्मल्ये
२	६	स	सै
२	१६	करता	करता।
३	८	साम्ये	सौम्ये
३	१६	साम्यै	साम्यैः
१७	१२	तत्त्वसारतः	तत्त्वसारतः
२७	८	मुज्जम्भते	मुज्जम्भते
३२	६	ध्वगः	ध्वैगः
३६	२२	सत्त्वस्य	सत्त्वस्य
४७	१६	छ्दास्था	छ्दास्था
४८	२२	११ त्रैलोक्या°	१ त्रैलोक्या°
५०	१५	चित्त	चित्तं

योगસાર

પ્રથમઃ પ્રસ્તાવઃ

પ્રથમ પ્રસ્તાવ

યથાવસ્થિતદેવસ્વરૂપોપદેશઃ

વાસ્તવિક દેવના સ્વરૂપનો ઉપદેશ

મંગલાચરણ

પ્રણમ્ય પરમાત્માનં રાગદ્વેષવિવર્જિતમ્ ।

યોગસારં પ્રવક્ષ્યામિ ગમ્ભીરાર્થં સમાસતઃ ॥૧॥

રાગદ્વેષથી સમ્પૂર્ણપણે રહિત એવા પરમાત્માને પ્રણામ કરીને ગંભીર અર્થવાળા “યોગસાર” (યોગના પરમાર્થ*)ને હું સંક્ષેપથી કહીશ. ॥૧॥

યદા ધ્યાયતિ યદ્ યોગી યાતિ તન્મયતાં તદા ।

ધ્યાતવ્યો વીતરાગસ્તદ્ નિત્યમાત્મવિશુદ્ધયે ॥૨॥

યોગી જ્યારે જોનું (જે ધ્યેયનું) ધ્યાન ધરે છે, ત્યારે તે (યોગી) તન્મય-તે ધ્યેયમય થઈ જાય છે. તેથી આત્માની વિશુદ્ધિ માટે હૃદયમાં વીતરાગનું ધ્યાન કરવું જોઈએ. (જેથી વીતરાગ સ્વરૂપ થઈ શકાય.) ॥૨॥

*‘યોગસાર’ શબ્દ સંક્ષેપથી ગ્રન્થના નામને પણ કહે છે.

૧ યદા

યો. ૧

શુદ્ધસ્ફટિકસંકાશો, નિષ્કલશ્ચાત્મનાઽઽત્મનિ ।
પરમાત્મેતિ સં જ્ઞાતઃ પ્રદત્તે પરમં પદમ્* ॥૩॥

‘આ આત્મા-તે જ નિર્મલ સ્ફટિક સદૃશ અને સર્વ ઉપા-
ધિઓથી સ્ફિત પરમાત્મા છે’ એવી રીતે આત્માવડે આત્મામાં
સંજ્ઞાત એવો (આ) આત્મા જ પરમપદને આપે છે. (અર્થાત્ ‘આ
આત્મા તે જ પરમાત્મા છે’ એવું સંજ્ઞાન પરમપદને આપનારું
છે.) ॥૩॥

કિન્તુ ન જ્ઞાયતે તાવદ્ યાવદ્ માલિન્યમાત્મનઃ ।
જાતે સામ્યેન નૈર્મલ્યે સ સ્ફુટઃ પ્રતિભાસતે ॥૪॥

પરન્તુ ત્યાં સુધી જ આત્મામાં પરમાત્મા જણાતા નથી
કે જ્યાં સુધી આત્મામાં મલિનતા હોય. સામ્ય વડે નિર્મલતા
થતાંની સાથે જ (આત્મામાં) પરમાત્મસ્વરૂપનો સ્પષ્ટ પ્રતિભાસ
થાય છે. ॥૪॥

તત્ત્વનન્તાનુર્વૈન્ધ્યાદિકષાયવિગમક્રમાત્ ।
આત્મનઃ શુદ્ધિકૃત્ સામ્યં શુદ્ધં શુદ્ધતરં ભવેત્ ॥૫॥

*તત્ત્વાનુશાસનમાં કહ્યું છે કે:—

વીતરાગોઽપ્યયં દેવો ધ્યાયમાનો મુમુક્ષુભિઃ ।

સ્વર્ગાપવર્ગફલદઃ શક્તિસ્તસ્ય હિ તાદૃશી ॥

મુમુક્ષુઓ વડે ધ્યાન કરતા એવા આ દેવાધિદેવ વીતરાગ હોવા
અર્થાત્ પણ સ્વર્ગ કે મોક્ષરૂપી ફળને આપનારા છે, કારણ કે તેમની
શક્તિ જ તે પ્રકારની અચિન્ત્ય છે.

૧ સંજ્ઞાતઃ । ૨ જાતિસામ્યેન । ૩ સંસ્ફુટઃ । ૪ વૈન્ધ્યાદિ ।

તે નૈર્મલ્ય તો અનંતાનુબંધી આદિ કષાયોના ક્ષયના ક્રમથી થાય છે. તેથી આત્માની શુદ્ધિ કરનાર સામ્ય વધુને વધુ શુદ્ધ થાય છે. ॥૫॥

સામ્યશુદ્ધિક્રમેણૈવ સં વિશુદ્ધયત આત્મનઃ ।

સમ્યક્ત્વાદિગુણેષુ સ્યાત્ સ્ફુટઃ સ્ફુટતરઃ પ્રમુઃ ॥૬॥

સામ્યશુદ્ધિના ક્રમ વડે સમ્યક્ત્વાદિ ગુણોમાં થતી વિશુદ્ધિથી આત્માને તે પરમાત્મા વધુને વધુ સ્પષ્ટ થતા જાય છે. ॥૬॥

સર્વમોહક્ષયાત્ સામ્યૈર્સર્વશુદ્ધે સયોગિનિ (નઃ) ।

સર્વશુદ્ધાત્મનસ્ત્વેષ પ્રમુઃ સર્વસ્ફુટીભવેત્ ॥૭॥

મોહના સર્વથા ક્ષયથી સામ્ય સર્વથા શુદ્ધ થતાં જ સયોગિકેવલિરૂપ સર્વશુદ્ધાત્માને આ પરમાત્મા સર્વ રીતે સ્પષ્ટ થાય છે. ॥૭॥

કષાયા અપસર્પન્તિ યાવત્ ક્ષાન્ત્યાદિતાહિતાઃ ।

તાવદાત્મૈવ શુદ્ધોડયં ભજતે પરમાત્મતામ્ ॥૮॥

અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાની અને સંજવલન.

૧ સુવિશુદ્ધિત । સુવિશુદ્ધયત । ૨ સ્ફુટતર । ૩ સામ્યૈઃ । ૪ સર્વશુદ્ધૈઃ । ૫ શુદ્ધો ।

સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ એ ૭ જીવમાત્રના ગુણો છે.

જ્યારે ક્ષમા આદિ (દશ યતિધર્મ)થી તાડિત કરાયેલા (ક્રોધાદિ) કષાયો દૂર થાય છે, ત્યારે તે દૂર થતાંની સાથે જ શુદ્ધ એવો આ આત્મા જ પરમાત્મતાને પામે છે. ॥૮॥

અપસર્પન્તિ તે યાવત્ પ્રવલીભૂય દેહિષુ ।

સ તાવન્મલિનીભૂતો જઘાતિ પરમાત્મતામ્ ॥૯॥

જ્યાં સુધી પ્રાણીઓમાં કષાયો પ્રબલ થઈને કાર્ય કરતા હોય છે ત્યાં સુધી મલિન થયેલો તે (આત્મા) પરમાત્મતાનો ત્યાગ કરે છે. ॥૯॥

કૌષાયાસ્તન્નિહન્તવ્યાસ્તથા ત્ત્સહચારિણઃ ।

નોકષાયાઃ શિવદ્વારાર્ગલીભૂતા મુમુક્ષુભિઃ ॥૧૦॥

તેથી સુમુક્ષુઓએ કૌશલ્યારમાં નિર્ગલા સમાન કષાયોનો તથા તેના (કષાયોના જ) સહચારી નોકષાયોનો નાશ કરવો જોઈએ ॥૧૦॥

હન્તવ્યઃ ક્ષમયા ક્રોધો માનો માર્દવયોગતઃ ।

માયા વાર્જવભાવેન લોભઃ સંતોષપોષતઃ ॥૧૧॥

૧ કષાયાસ્તે ।

* ક્ષમા, માર્દવ નમ્રતા, સરળતા, નિર્લોભતા, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, અપરિગ્રહ અને અહમ્યર્થ આ દશ પ્રકારનો યતિધર્મ છે.
ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ.

† ધરતા આરણ્યને સજ્જડ રીતે બંધ કરવા માટે લોકાને ખાસ બનાવેલ જે દાંડો રાખવામાં આવે છે તેને 'અર્ગલા' કહેવામાં આવે છે.

÷ હાસ્ય, રતિ, અરતિ, લય, શોક, બુદ્ધિસા પુરુષવેદ, સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદ એ ત્રણ નોકષાય છે.

ક્ષમા વડે ક્રોધનો, મૃદુતાના યોગથી માનનો, ઋગ્બુલાવથી માયાનો અને સંતોષની પુષ્ટિથી લોભનો નાશ કરવો જોઈએ ॥૧૧॥

‘હર્ષઃ શોકો જુગુપ્સા ચ મયં રત્યરતી તથા ।
વેદન્નયં ચ હન્તવ્યં તત્ત્વજ્ઞૈર્દૃઢધૈર્યતઃ ॥૧૨॥

તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ હર્ષ, શોક, જુગુપ્સા, (દુર્ગંધા) ભય, રતિ-અરતિ અને ત્રણ વેદ (પુરુષવેદ, સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદ) (એમ નવ નોકષાયો)ને હણવા જોઈએ. ॥૧૨॥

રાગદ્વેષમયેષ્વેષુ હતેષ્વાન્તરવૈરિષુ ।

સામ્યે સુનિશ્ચલે યાયાદાત્મૈવ પરમાત્મતામ્ ॥૧૩॥

એ રાગદ્વેષમય (કષાય-નોકષાયરૂપ) આન્તર શત્રુઓનો નાશ થતાં જ્યારે સામ્ય સ્થિર થાય છે ત્યારે આત્મા જ પરમાત્મતાને પામે છે. ॥૧૩॥

સ તાવદ્ દેહિનાં મિત્તઃ સમ્યગ્ યાવન્ન લક્ષ્યતે ।

લક્ષિતસ્તુ મૈજત્યૈક્યં રાગાદ્યઠ્ઠજનમાર્જનાત્ ॥૧૪॥

તે (પરમાત્મા) ત્યાં સુધી જ પ્રાણીઓને પોતાથી ભિન્ન ભાસે છે કે જ્યાં સુધી તે સારી રીતે ઓળખાયા નથી. પણ રાગાદિ મલોના નાશથી ઓળખાયેલા તે તેમની સાથે એક્યને ભજે છે. ॥૧૪॥

યાદૃશોઽન્નતત્રીર્યાંદિગુણોઽતિવિમલઃ પ્રભુઃ ।

તાદૃશાસ્તેઽપિ જાયન્તે કર્મમાલિન્યશોધનાત્ ॥૧૫॥

૧ હર્ષશોકજુગુપ્સા ચ । ૨ મજત્યૈકે ।

જેવા *અનંતવીર્યાદિગુણોવાળા તથા અત્યંત નિર્મલ પરમાત્મા છે તેવા તેઓ (પ્રાણીઓ) પણ કર્મ મળતો નાશ થવાથી થાય છે. ॥૧૫॥

આત્માનો દેહિનો મિન્નાઃ કર્મપંકકલંકિતાઃ ।

અદેહઃ કર્મનિર્મુક્તઃ પરમાત્મા ન મિદ્યતે ॥૧૬॥

કર્મમલથી કલંકિત એવા દેહધારી આત્માઓ જ પરસ્પર (કર્મકૃતલેહથી) ભિન્ન છે. (કિન્તુ) દેહરહિત અને કર્મનિર્મુક્ત એવા પરમાત્મામાં કોઈ લેહ નથી. (નય વિશેષની અપેક્ષાએ સર્વ મુક્તાત્માઓ એક છે.) ॥૧૬॥

સંખ્યયાડનેકરૂપોડપિ ગુણતસ્ત્વેક એવ સઃ ।

અનન્તદર્શનજ્ઞાનવીર્યાનન્દગુણાત્મકઃ ॥૧૭॥

જાતરૂપં યથા જાત્યં વહુરૂપમપિ સ્થિતમ્ ।

સર્વત્રાપિ તદેવૈકં પરમાત્મા તથા પ્રભુઃ ॥૧૮॥ (યુગમ્)

તે પરમાત્મા સંખ્યાથી અનેક છે છતાંય યથા અનંત દર્શન-જ્ઞાન-વીર્યા-આનંદ ગુણસ્વરૂપ હોવાથી ગુણથી એક જ છે.

જેમ ઉત્તમ સુવર્ણ જુદા જુદા સ્થાનોમાં અનેક રૂપે રહેલું હોવા છતાં પણ સર્વત્ર તે એક જ (સુવર્ણ) છે તેમ પરમાત્માના વિષયમાં પણ સમજવું ॥૧૭-૧૮॥

*અનંતવીર્યા, અનંત દર્શન, અનંત જ્ઞાન અને અનંત સુખ.

૧ કર્મનિર્મુક્તેઃ

આકાશવદરૂપોઽસૌ ચિદ્રૂપો 'નીરુજઃ શિવઃ ।
સિદ્ધિક્ષેત્રગતોઽનન્તો 'નિત્યઃ શં પરમશ્નુતે ॥૧૯॥

આકાશની જેમ અરૂપી, જ્ઞાનસ્વરૂપી, નીરોગી, મંગલકારી સિદ્ધિક્ષેત્રમાં રહેલ, અનંત અને નિત્ય (એવા) આ (પરમાત્મા) પરમ સુખને ભોગવે છે. ॥૧૯॥

યેનૈવારાધિતો ભાવાત્ તસ્યાસૌ કુરુતે શિવમ્ ।
સર્વજન્તુસમસ્પાસ્ય ન પૈરાત્મવિભાગિતા ॥૨૦॥

જે (જીવ) આ (પરમાત્મા)નું ભાવથી આરાધન કરે છે, તેનું (તે) કલ્યાણ કરે છે; (કારણ કે) સર્વ જીવો પ્રત્યે સમભાવવાળા આ (પરમાત્મા) ને “આ ભારોડ અને આ પારકો” એવો ભેદભાવ નથી. ॥૨૦॥

કૃતકૃત્યોઽયમારાદ્ઃ સ્યાદાજ્ઞાપાલનાત્ પુનઃ ।
આજ્ઞા તુ નિર્મલં ચિત્તં કર્તવ્યં સ્ફટિકોપમમ્ ॥૨૧॥

જ્ઞાનદર્શનશીલાનિ ષોષણીયાનિ સર્વદા ।
રાગદ્વેષાદયો દોષા હન્તવ્યાશ્ચ ક્ષણે ક્ષણે ॥૨૨॥

एतावत्येव तस्याज्ञा कर्मद्रुमकुठारिका ।
समस्तद्वादशांगार्थसारभूताऽतिदुर्लभा ॥२३॥

(ત્રિભિર્વિશેષકમ્)

કૃતકૃત્ય (સર્વ પ્રયોજન સિદ્ધ થયેલા) એવા આ (પર-
માત્મા) તેમની આજ્ઞાના પાલનથી આરાધાય (પૂજાય)છે. “ચિત્તને
સ્કંટિક જેવું નિર્મલ કરવું” એ જ તેમની આજ્ઞા છે. (વળી
તેમની વિશેષ આજ્ઞા એ છે કે) “જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર
(સદાચાર) હૃદયેષાં પોષવા” અને “રાગદ્વેષાદિ દોષો પ્રતિક્ષણ
(નિરંતર) હણવા” તેમની આ આજ્ઞા સંપૂર્ણ દ્વાદશાંગીના
અર્થના સાર રૂપ છે, કર્મરૂપી વૃક્ષોને માટે (છેદવા માટે) કુહાડી
સમાન છે અને અત્યંત હુલ્લ છે. ॥૨૧-૨૨-૨૩॥

વિશ્વસ્ય વત્સલેનાપિ ત્રૈલોક્યપ્રભુણાપિ ચ ।

સાક્ષાદ્ વિહરમાણેન શ્રીવીરેણ તદા કિલ ॥૨૪॥

ત एव रक्षिता दुःखमैस्वाद् भवसागरात् ।

इयं यैः स्वीकृता भक्तिनिर्भरैरभयादिभिः ॥૨૫॥

यैस्तु पापभराक्रान्तैः कालशૌકરિકાદિभिઃ ।

ન સ્વીકૃતા અવામ્બોધૌ તે ભ્રમિષ્યન્તિ દુઃસ્વિતાઃ ॥૨૬॥

(ત્રિભિર્વિશેષકમ્)

વિશ્વવત્સલ તેમ જ ત્રણ લોકના સ્વામી શ્રીભગવાન મહા-
વીરે પણ તેઓ જ્યારે સાક્ષાત્ વિચરતા હતા ત્યારે ભક્તિપૂર્ણ
એવા અભય કુમાર વગેરે જેમણે આ (તેમની આજ્ઞા) સ્વીકારી
હતી તેમનું જ આ દુઃખપૂર્ણ, ભયંકર, સંસારસાગરથી રક્ષણ
કર્યું હતું. અને પાપના ભારથી આક્રાન્ત થયેલા (દુખાઈ ગયેલા)
કાલશૌકરિક આદિ જેમણે તેમની આજ્ઞા ન સ્વીકારી તેઓ
દુઃખિત થઈ સંસાર સમુદ્રમાં ભ્રમણ કરશે.

સર્વજન્તુદિતાઽઽતૈવાઽઽતૈવ મોક્ષકપદ્ધતિઃ ।

ચરિતાઽઽતૈવ ચારિત્રમાતૈવ મઃમજ્જની ॥૨૭॥

આ આજ્ઞા જ સર્વ જીવોનું હિત કરનારી છે, આજ્ઞા જ મોક્ષનો એક માર્ગ છે અને આચરેલી આજ્ઞા એ જ ચારિત્ર છે, (અને તે) આજ્ઞા જ ભવનો નાશ કરનારી છે. ॥૨૭॥

इयं तु ध्यानयोगेन भावसारस्तुतिस्तवैः ।

पूजादिभिः सुचारित्रचर्याया पालिता भवेत् ॥२८॥

આ (આજ્ઞા) નું પાલન ધ્યાનયોગથી, ભાવપ્રધાન સ્તુતિ-
સ્તવનોથી, પૂજા વગેરેથી અને ઉત્તમચારિત્રનું આચરણ કર-
વાથી થાય છે. ॥૨૮॥

आराधितोऽस्त्वसौ भावस्तवेन व्रतचर्याया ।

तस्य पूजादिना द्रव्यस्तवेन तु सरागता ॥२९॥

વ્રતના આચરણ રૂપ ભાવસ્તવથી આ પરમાત્માની આરા-
ધના થાય છે, ન્યારે પૂજા વગેરે દ્રવ્યસ્તવથી તેમની ભક્તિ
(સરાગતા) થાય છે. ॥૨૯॥

चिन्तामण्यादिकल्पस्य स्वयं तस्य प्रशक्तः ।

कृतो द्रव्यस्तवोऽपि स्यात् कल्याणाय तदर्थिनाम् ॥३०॥

તેમનો કરાયેલ દ્રવ્યસ્તવ પણ ચિન્તામણિ આદિ સમાન
તેમના (ભગવંતના) પ્રભાવથી કલ્યાણના અર્થિ જીવોના કલ્યાણ
માટે થાય છે. ॥૩૦॥

સ્વર્ગાપવર્ગદો દ્રવ્યસ્તવોઽત્રાપિ સુખાવહઃ ।

हेतुश्चित्तप्रसत्तेस्तत् कर्तव्यो गृहिणा सदा ।

દ્રવ્યસ્તવ (પરલોકમાં) સ્વર્ગ અને મોક્ષ આપનાર છે અને આ લોકમાં પણ સુખ આપે છે. તે (દ્રવ્યસ્તવ) ચિત્તની પ્રસન્નતાનું કારણ છે માટે ગૃહસ્થે તે (દ્રવ્યસ્તવ) હૃદયમાં કરવો જોઈએ. ॥૩૧॥

भवेद् विरतिरप्यस्य यथाशक्ति पुनर्यदि ।

ततः प्रक्षरितः सिंहः कर्मनिर्मथनं प्रति ॥३२॥

વળી જે આ (ગૃહસ્થ) ને (દ્રવ્યસ્તવની સાથે) શક્તિ અનુસાર વિરતિ પણ હોય તો (તે ગૃહસ્થ) કર્મોનો નાશ કરવા માટે સજ્જ અનેલા સિંહ જેવો થાય. (અર્થાત્ ઉઘટ થએલો સિંહ જેમ હાથીઓનો નાશ કરે છે તેમ આવો ગૃહસ્થ પણ કર્મોનો નાશ કરે છે.) ॥૩૨॥

श्रावको बहुकर्मापि पूजाद्यैः शुभभावतः ।

दलयित्वाऽखिलं कर्म शिवमाप्नोति मत्वरम् ॥३३॥

શ્રાવક અનેક (પ્રકારનાં) કર્મવાળો (કર્મોથી લિપ્ત) હોવા છતાં પણ શુભભાવપૂર્વક કરેલા પૂજા વગેરે (દ્રવ્યસ્તવ) થી સમગ્ર કર્મોનો નાશ કરીને જલદી મોક્ષને મેળવે છે. ॥૩૩॥

येनाज्ञा यावदारान्ना स तावद्वलभते सुखम् ।

यावद् विराधिता येन तावद् दुःखं लभेत सः ॥३४॥

જે જેટલું આજ્ઞાનું પાલન કરે છે તે તેટલું સુખ પામે છે અને જે જેટલી તેની વિરાધના કરે છે તે તેટલું જ દુઃખ પામે છે. ॥૩૪॥

સદા તત્પાલને લીનૈઃ પરમાત્માત્મનાત્મનિ ।

સમ્યક્ સં જ્ઞાયતે જ્ઞાતો મોક્ષં ચ કુરુતે પ્રમુઃ ॥૩૫॥

હુમેશાં તે (આજ્ઞા) ના પાલનમાં તત્પર (જીવો) પોતેજ આત્મામાં પરમાત્માને સારી રીતે જાણે છે અને તે પ્રમાણે પરમાત્માનું સમ્યક્ જ્ઞાન થવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૩૫॥

બુદ્ધો વા યદિ વા વિષ્ણુર્યદ્વા બ્રહ્માયથેશ્વરઃ ।

ઉચ્યતાં સ જિનેન્દ્રો વા નાર્થભેદસ્તથાપિ હિ ॥૩૬॥

(તે પરમાત્માને) બુદ્ધ કહેા કે વિષ્ણુ કહેા, અથવા બ્રહ્મા કહેા કે મહાદેવ કહેા કે પછી જિનેન્દ્ર કહેા તેા પણ ખરેખર અર્થથી તેમાં કોઈ જ ભેદ નથી. ॥૩૬॥

મમૈદ દેવો દેવઃ સ્યાત્ તવ નૈવેતિ કેવલમ્ ।

મત્સરસ્ફૂર્જિતં સર્વમજ્ઞાનાનાં વિજૃમ્ભિતમ્ ॥૩૭॥

“મારે જ દેવ એ (સાચો) દેવ છે, તારે (દેવ એ સાચો દેવ) નહિ જ” એ બધું કેવળ અજ્ઞાનીઓનું ઈર્ષ્યાથી નીકળેલું વચન છે. ॥૩૭॥

યથાવસ્થિતવિજ્ઞાતતત્સ્વરૂપાસ્તુ કિં ક્વચિત્ ।

વિવદન્તે મહાત્માનસ્તત્ત્વવિશ્રાન્તદૃષ્ટયઃ ? ॥૩૮॥

જેઓએ પરમાત્માનું યથાવસ્થિત (અર્થાત્ જેવું છે તેવું જ) સ્વરૂપ જાણ્યું છે અને જેમની દૃષ્ટિ તત્ત્વમાં જ વિશ્રાન્તિ પામી છે તેવા મહાત્માઓ શું ક્યારેય (પરમાત્માના સ્વરૂપ વિષે) વિવાદ કરે છે ? (અર્થાત્ વિવાદ કરતા નથી.) ॥૩૮॥

સ્વરૂપં વીતરાગત્વં પુનસ્તસ્ય ન રાગિતા ।

રાગો યદ્યત્ર તત્તાન્યે દોષા દ્વેષાદયો ધ્રુવમ્ ॥૩૯॥

તે (પરમાત્મા) નું સ્વરૂપ વીતરાગતા (રાગરહિતપણું) છે, નહિ કે સરાગતા. (રાગિપણું). કારણ કે જ્યાં રાગ હોય છે ત્યાં દ્વેષ આદિ બીજા દોષો અવશ્ય હોય જ છે. ॥૩૯॥

તૈર્દોષૈર્દૂષિતો દેવઃ કથં ભવિતુમર્હતિ ? ।

ઈત્યં માધ્યસ્થ્યમાસ્થાય તત્ત્વબુદ્ધ્યાડવધાર્યતામ્ ॥૪૦॥

મધ્યસ્થતા ધારણ કરીને તત્ત્વબુદ્ધિથી આ પ્રમાણે વિચારો કે તે (રાગાદિ) દોષોથી દૂષિત (દેવ) એ દેવ થવાને માટે કેમ યોગ્ય હોય ? ॥૪૦॥

યદ્વા રાગાદિમિર્દોષૈઃ સર્વસંકલેશકારકૈઃ ।

દૂષિતેન શુભેનાપિ દેવેનૈવ દિ તેન કિમ્ ॥૪૧॥

અથવા તો સર્વ પ્રકારના સંકલેશ (દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર રાગાદિ દોષોથી દૂષિત એવા તે દેવ (કલાચ) સારા હોય તો પણ તેનાથી શું ? ॥૪૧॥

ત્રીનરાગં યતો ધ્યાયન્ વીતરાગો ભવેદ્ સત્ત્વી ।

ઈતિહા ઐમરી યીતા ધ્યાયન્તી ઐમરી સત્ત્વી ॥૪૨॥

જેમ ભય પામેલી ધ્યાય, ભમરીનું ધ્યાન કરતી ભમરી થઈ જાય છે તેમ વીતરાગનું ધ્યાન કરતો આત્મા વીતરાગ થાય છે. ॥૪૨॥

૧ વીતરાગસ્ય । ૨ તત્ત્વ બુદ્ધ્યા । ૩ દૂષિતેન । ૪ ઐમરી । ૫ ઐમરી ।

રાગાદિદૂષિતં ધ્યાયન્ રાગાદિવિવશો ભવેત્ ।

કામુકઃ કામિનીં ધ્યાયન્ યથા કામૈકવિહલઃ ॥૪૩॥

જેમ કામિનીનું ધ્યાન કરતો કામી પુરુષ કેવળ કામથી વિહલ થાય છે તેમ રાગાદિથી દૂષિત (દેવ) નું ધ્યાન કરતો (આત્મા) રાગાદિને આધીન થાય છે. ॥૪૩॥

રાગાદયસ્તુ પાપ્માનો ભવભ્રમણકારણમ્ ।

ન વિવાદોઽત્ર કોઽપ્યસ્તિ સર્વથા સર્વસંમતેઃ ॥૪૪॥

“ દુષ્ટ એવા રાગ આદિ જ ભવભ્રમણનું કારણ છે.” આ બાબત સર્વપ્રકારે સૌને સંમત હોવાથી આમાં કોઈપણ પ્રકારનો વિવાદ નથી. ॥૪૪॥

INSITE
જેનું જન્મિતિ સાસનમ્

વીતરાગમતો ધ્યાયન્ વીતરાગો વિમુચ્યતે ।

રાગાદિમોહિતં ધ્યાયન્ સરાગો વધ્યતે સ્ફુટમ્ ॥૪૫॥

આથી વીતરાગ (દેવ)નું ધ્યાન કરતો (આત્મા) વીતરાગ બની (સંસારથી) મુક્ત થાય છે અને રાગાદિથી મોહિત (દેવ) નું ધ્યાન કરતો (આત્મા) સરાગી થઈ સ્વપ્નપણે બંધાય છે. ॥૪૫॥

ય એવ વીતરાગઃ સ દેવો નિશ્ચીયતાં તતઃ ।

ભવિનાં ભવદમ્ભોલિઃ સ્વતુલ્યપદવીપ્રદઃ ॥૪૬॥

૧ સર્વસંગતેઃ । સર્વસમ્મતે । ૨ સ્થિતમ્ । સ્થિતિઃ ।

તેથી એવો નિશ્ચય કરવો જોઈએ કે “જે વીતરાગ છે તે જ (સાચા) દેવ છે. અને તે જ (વીતરાગ જ) ભવ્ય જીવોના સંસારમાટે (સંસારરૂપી પર્વતનો નાશ કરવા માટે) વજ્ર સમાન છે તથા પોતાના જેવી પદ્મી (વીતરાગ પદ્મી) આપનાર છે.”
॥૪૬॥

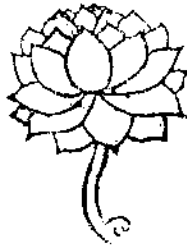
इति योगसारे यथावस्थितदेवस्वरूपोपदेशकः

प्रथमः प्रस्तावः

*

આ પ્રમાણે ‘યોગસાર’ ગ્રન્થમાં વાસ્તવિક દેવના સ્વરૂપનો ઉપદેશ છે જેમાં એવો પ્રથમ પ્રસ્તાવ પૂર્ણ થયો.

જેના સાહુટ
JAINSITE
જૈનમ્ જવતિ જાસનમ્

द्वितीयः प्रस्तावः ।

द्वितीय प्रस्ताव

तत्त्वसारोपदेशकः ।

तत्त्वसारधर्मिणा उपदेश

सर्वेऽपि साम्प्रतं लोकाः प्रायस्तत्त्वपराङ्मुखाः ।

क्लिश्यन्ते स्वाग्रहग्रस्ता दृष्टिरागेण मोहिताः ॥१॥४७॥

वर्तमानकाणमां सर्वं एवो प्रायः तत्त्वथी विमुष्य, पीताना
आग्रहथी अंधार्येला अने दृष्टिराग (कुदृशानना राग)थी मोहित
थयेला दुःख पाभे छे. ॥१॥४७॥

दृष्टिरागो महामोहो दृष्टिरागो महाभवः ।

दृष्टिरागो महामारो दृष्टिरागो महाज्वरः ॥२॥४८॥

दृष्टिराग अे (अेक प्रकारनेा) महान मोह छे, दृष्टिराग
अे संसारनुं महान (मुष्य) कारण छे, दृष्टिराग अे महान (विषम)
ज्वर छे अने दृष्टिराग अे महान नाशक बीज छे. ॥२॥४८॥

पतितव्यं जनैः सर्वैः प्रायः कालानुभावतः ।

पापो मत्सरहेतुस्तद् निर्मितोऽसौ सतामपि ॥३॥४९॥

कालना प्रभावथी प्रायः सर्व एवोतुं पतन थवा योग्य
(संभव) छे. तेथी सन्ननोने पणु मत्सर उत्पन्न करनार आ
दृष्ट (दृष्टिराग)नुं निर्माण थयुं छे. ॥३॥४९॥

મોહોપહતચિતામ્તે મૈત્ર્યાદિભિરસંસ્કૃતાઃ ।

સ્વયં નદ્યા જનં મુમ્મં નાશયન્તિ ચ ધિગ્ દદા ॥૪૧॥૫૦॥

અરેખર ધિકકાર, છે તેમને કે જ્યો મોહ (દષ્ટિરાગ)થી હુણુયેલા ચિત્તવાળા છે તથા *મૈત્રી આદિ (ચાર ભાવનાઓ) થી રહિત છે. કારણ કે તે (લોકો) પોતે નાશ પામ્યા છે અને (બીજા) લોખા લોકોનો નાશ કરે છે. ॥૪૧॥૫૦॥

પરે હિતમતિર્મૈત્રી મુદિતા ગુણમોદનમ્ ।

ઉપેક્ષા દોષમાધ્યસ્થ્યં કરુણા દુઃસ્વમોક્ષધીઃ ॥૫૧॥૫૧॥

બીજા (જીવો)નું હિત કરવાની યુક્તિ તે મૈત્રી, (બીજાના) ગુણોથી આનંદ પામવો તે મુદિતા (પ્રમોદ), (બીજાના) દોષો પ્રત્યે મધ્યસ્થતા રાખવી તે ઉપેક્ષા અને (બીજાને) દુઃખોથી મુક્ત કરવાની ઇચ્છા તે કરુણા છે. ॥૫૧॥૫૧॥

મૈત્રી નિશ્ચિલસત્ત્વેષુ પ્રમોદો ગુણશાલિષુ ।

માધ્યસ્થ્યમવિનેયેષુ કરુણા દુઃસ્વદેહિષુ ॥૬૧॥૫૨॥

ધર્મકલ્પદ્રુમસ્યૈતા મૂલં મૈત્ર્યાદિભાવનાઃ ।

યૈર્ન જ્ઞાતા ન ચાભ્યસ્તા સ તેષામતિદુર્લભઃ ॥૭૧॥૫૩॥

સર્વ જીવો પ્રત્યે મૈત્રી, ગુણી જનો પ્રત્યે પ્રમોદ, અવિનીતો પ્રત્યે મધ્યસ્થતા અને દુઃખી જીવો પ્રત્યે કરુણા (દયા) આ મૈત્રી આદિ (ચાર) ભાવનાઓ ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષનું મૂળ છે.

* મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને મધ્યસ્થતા આ ચાર ભાવનાઓ છે.

૧-સર્વદેહિષુ ।

(તેથી) જેમણે આ (ચાર ભાવનાઓ) જાણી નથી અને અભ્યાસ કર્યો નથી તેમને તે (ધર્મ) પ્રાપ્ત થવો ઘણો કઠિન છે.

॥૬-૭૧૫૨-૫૩॥

અહો વિચિત્રં મોહાન્ધ્યં તદન્ધૈરિહ યજ્જનૈઃ ।

દોષા અસન્તો ૧ વીક્ષ્યન્તે પરે સન્તોઽપિ નાત્મનિ ॥૮॥૫૪॥

આહો, મોહનો અંધાપો એવો વિચિત્ર છે, કે તેનાથી અંધ થયેલા લોકોને ખીજમાં ન હોય એવા દોષો પણ દેખાય છે અને પોતામાં હોય એવા દોષો પણ દેખાતા નથી. ॥૮-૫૪॥

મદીયં દર્શનં મુખ્યં પાશ્વણ્ડાન્યપરાણિ તુ ।

મદીય આગમઃ સારઃ પરકીયાસ્ત્વસારકાઃ ॥૯॥૫૫॥

તાત્ત્વિકા વયમેવાન્યે ભ્રાન્તાઃ સર્વેઽપ્યતાત્ત્વિકાઃ ।

इति मत्सरिणो दूरोत्सारितास्तत्त्वसूसारतः ॥१०॥५६॥

(યુગમ્)

“મારું જ દર્શન (મત) શ્રેષ્ઠ છે અને ખીજાં (દર્શનો) પાખંડ છે, મારું જ શાસ્ત્ર સારયુક્ત છે અને ખીજાંનાં (શાસ્ત્રો) તે અસાર છે. અમે જ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ છીએ અને ખીજા અધા જ તત્ત્વથી અજાણ અને ભ્રાન્ત છે.” એ પ્રમાણે માનનારા કેવળ મત્સરી છે અને તત્ત્વના સારથી દૂર રહેલા છે. ॥૯-૧૦॥૫૫-૫૬॥

यथाऽऽहतानि भाण्डानि विनश्यन्ति परस्परम् ।

तथा मत्सरिणोऽन्योन्यं ही दोषग्रहणाद् हताः ॥११॥૫૭॥

જેવી રીતે માટીના વાસણો પરસ્પર અથડાવાથી નાશ

૧ વીક્ષ્યન્તે ।

યો .૨

પામે છે, તેવી રીતે મત્સરી (ધૃત્યાળુ) આત્માઓ પણ એક બીજાના દોષો જોવામાં નાશ પામે છે. ॥૧૧॥૫૭॥

परं पतन्तं पश्यन्ति न तु स्वं मोहमोहिताः ।

कुर्वन्तः परदोषाणां ग्रहणं भवकारणम् ॥१२॥૫૮॥

સંસારના કારણરૂપ બીજાના દોષોનું ગ્રહણ કરતા (બીજાના દોષોને જોતા) મોહથી મોહિત થએલા આત્માઓ બીજાને પડતો બુદ્ધિ છે પરંતુ પોતાને પડતો જોતા નથી. (અર્થાત્ બીજાના દોષોને જોવા તે સંસારનું કારણ છે અને પોતાના દોષોને જોવા તે મોક્ષનું કારણ છે.) ॥૧૨॥૫૮॥

यथा परस्य पश्यन्ति दोषान् यद्यात्मनस्तथा ।

सैवाजरामरत्वाय रससिद्धिस्तदा नृणाम् ॥१३॥૫૯॥

જેવી રીતે બીજાના દોષોને બુદ્ધિ છે તેવી રીતે જો પોતાના દોષોને બુદ્ધિ તો મનુષ્યોને તે (દષ્ટિ) અજરામરપદ (અમરપદ) માટેની રસસિદ્ધિ છે. ॥૧૩॥૫૯॥

रागद्वेषविनाभूतं साम्यं तत्त्वं यदुच्यते ।

स्वशंसिनां च तत् तेषां परदूषणदायिनाम् ॥१४॥૬૦॥

રાગદ્વેષના અભાવરૂપ જે સામ્ય તત્ત્વ છે તે આત્મશલાધા કરનાર અને બીજાના દોષ જોનારાઓને કયાંથી હોય? ॥૧૪॥૬૦॥

मानेऽपमाने निन्दायां स्तुतौ वा लोण्डुकाञ्चने ।

जीविते मरणे लाभालाभे रंके महर्दिके ॥१५॥૬૧॥

જાત્રો મિત્રે સુખે દુઃખે, હૃષીકાર્યે શુભાશુભે ।

सर्वत्रापि यदेकत्वं तत्त्वं तद् भेद्यतां परम् ॥१६॥૬૨॥

(યુગ્મમ્)

માનમાં કે અપમાનમાં, સ્તુતિમાં કે નિંદામાં, માટીમાં કે સોનામાં, જીવનમાં કે મરણમાં, લાભમાં કે હાનિમાં, રંકમાં કે રાજમાં, શત્રુમાં કે મિત્રમાં, સુખમાં કે દુઃખમાં, ઈન્દ્રિયોના શુભ વિષયોમાં કે અશુભ વિષયોમાં (પદાર્થોમાં)—આ બધામાં જે એકતા (સમાનતા) તેજ તત્ત્વ છે, તેથી વિરૂદ્ધ તે અતત્ત્વ છે. ॥૧૫-૧૬॥૬૧-૬૨॥

અષ્ટાઙ્ગસ્યાપિ યોગસ્ય સારમૂતમિદં ક્ષલુ ।

યતો યમાદિવ્યાસોઽસ્મિન્ સર્વોઽપ્યસ્યૈવ હેતવે ॥૧૭॥૬૩॥

ખરખર! *અષ્ટાંજયોગનો પણ સાર આ (સમતા)જ છે, કારણ કે આ (યોગ)માં સઘળોય યમ (નિયમ) આદિનો વિસ્તાર આ (સમતા)ના જ માટે છે, ॥૧૭॥૬૩॥

ક્રિયતે દધિસારાય દધિમન્થો યથા કિલ ।

તથૈવ સામ્યસારાય યોગાભ્યાસો યમાદિકઃ ॥૧૮॥૬૪॥

જેમ દહીંના સાર (માખણ) માટે દહીંનું મંથન કરાય છે તેમ સમતારૂપી સારને માટે જ યમ-(નિયમ) આદિ યોગાભ્યાસ કરાય છે. ॥૧૮॥૬૪॥

અથ કલ્યેઽપિ કૈવલ્યં સામ્યેનાનેન નાન્યથા ।

પ્રમાદઃ ક્ષણમપ્યત્ર તતઃ કર્તુ ન સાંપ્રતમ્ ॥૧૯॥૬૫॥

આજે કે કાલે (આ ભવમાં કે પરભવમાં) પણ કેવળજ્ઞાન આ સામ્યથી જ (થવાનું) છે, બીજી (કોઈપણ) રીતે નહિં. તેથી આ (બાબત)માં એક ક્ષણ માત્ર પણ પ્રમાદ કરવો યોગ્ય નથી. ॥૧૯॥૬૫॥

*યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ આ આઠ યોગનાં અંગો છે.

૧ યમાદિમઃ ।

किं बुद्धेन किमीशेन किं धात्रा किमु विष्णुना ।

किं जिनेन्द्रेण रागाद्यैर्यदि स्वं कल्पं मनः ? ॥२०॥६६॥

जे पोतानुं मन राज वगेरेथी क्लुषित (मलिन) होय तो बुद्धथी य शुं ? डे महादेवथी य शुं ? प्रह्लाथी य शुं ? डे विष्णुथी य शुं ? (अथवा तो यावत्) डे जिनेन्द्रथी (पणु) शुं ? (अर्थात् आ देवो पैकी डेविष्णु भणवाथी लाल थवानो नथी.) ॥२०॥६६॥

किं नाग्न्येन सितै रक्तैः किं पटैः किं जटाभरैः ।

किं मुण्डमुण्डनेनापि साम्यं सर्वत्र नो यदि ? ॥२१॥

जे सर्व (वस्तु)मां समभाव न होय तो पछी नञ्पणु-थी य शुं ? डे श्वेत अथवा रक्त वस्त्रेथी य शुं ? जटा वधा-स्वाथी य शुं ? डे माधुं सुडाववाथी पणु शुं ? (अर्थात् आ अधुं य निष्कल छे.)

किं व्रतैः किं व्रताचारैः किं तपोभिर्जपैश्च किम् ।

किं ध्यानैः किं तथा ध्येयैर्न चित्तं यदि भास्वरम् ? ॥२२॥६८॥

जे चित्त निर्मल (रागद्वेषादि मलोथी रहित) न होय तो व्रतो, व्रताना आचारे, तपो, जपो, ध्यानो अने ध्येयो (ध्याननां उच्य आलंभनो)थी पणु शुं ? (अर्थात् आ अधुं अकेडा विनाना भीडा जेवुं छे.) ॥२२॥६८॥

किं क्लिष्टेन्द्रियरोधेन किं सदा पठनादिभिः ।

किं सर्वस्वप्रदानेन तत्त्वं नोन्मीलितं यदि ? ॥२३॥६९॥

जे (समभावइपी) तत्त्व न प्रगत्युं होय तो क्लेशहायक ओवा इन्द्रियनिग्रहथी शुं ? उभेशां ज्ञानाभ्यासथी शुं ? अने सर्वस्वतुं दान करवाथी (पणु) शुं ? ॥२३॥६९॥

નાઠવલો મુખવસ્ત્રં ન ન રાકા ન ચતુર્દશી ।

ન શ્રાદ્ધાદિપ્રતિષ્ઠા વા તત્ત્વં કિન્ત્વમલં મનઃ ॥૨૪॥૭૦॥

વસ્ત્રનો છેડો કે મુખવસ્ત્ર (મુહપત્તિ) તત્ત્વ નથી, પૂર્ણિમા કે ચતુર્દશી તત્ત્વ નથી કે શ્રાવકોએ કરાવેલી પ્રતિષ્ઠા વગેરે (પણ) તત્ત્વ નથી પરંતુ, નિર્માણ (પ્રસન્ન) ચિત્ત(મન) એ જ તત્ત્વ છે.* ॥૨૪॥૭૦॥

દૃષ્ટ્વા શ્રીગૌતમં બુદ્ધૈસ્ત્રિઃપઠ્ચશતતાપસૈઃ ।

ભરતમમુસૈર્વાપિ ક્વ કૃતો વાહ્યકુગ્રહઃ ? ॥૨૫॥૭૧॥

શ્રી ગૌતમસ્વામીને બોધને બોધ પામેલા પંદરસો તાપસોએ અથવા ભરતચક્રી વગેરે એ બાહ્ય વસ્તુઓનો કદાચક્ર કયાં કર્યો હતો ? (ચિત્ત નિર્માણ થતાં કેવળજ્ઞાનમાં વિલંબ થતો નથી તેના ઉપર્યુક્ત એ દૃષ્ટાન્તો છે.) ॥૨૫॥૭૧॥

દૃઢપ્રહારિવીરેણ ચિલાનીપુત્રયોગિના ।

ૈલાપુત્રાદિમિશ્રૈવ સેવિતો યોગ ઉત્તમઃ ॥૨૬॥૭૨॥

*અન્યકારે આવી શાસ્ત્રીય મતબેદો દર્શાવ્યા છે. એક મત વસ્ત્રનો છેડો મ્હોં આગળ રાખીને પ્રતિક્રમણ કરવાનું કહે છે ત્યારે બીજો મત મુખવસ્ત્રિકા રાખવાનું કહે છે

એક મત પૂર્ણિમાએ પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરવાનું કહે છે ત્યારે બીજો મત ચતુર્દશીએ પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરવાનું કહે છે.

એક મત શ્રાવકોએ કરેલી પ્રતિષ્ઠાને માન્ય રાખે છે ત્યારે બીજો મત આચાર્યોએ કરેલી પ્રતિષ્ઠાને જ માન્ય ગણે છે આ અંગેની વિશેષ વિગતો માટે જુઓ 'જીવાનુશાસન.'

૧ ચિત્તં ચન્દ્રોઽજ્જ્વલં કાર્યં કિમતો યોગ ઉત્તમઃ ? ॥

દૃઢપ્રહારી જેવા વીર પુરુષે (તથા) ચિલાતીપુત્ર જેવા યોગીએ અને ઇલાપુત્ર આદિ (જેવા)એ ઉત્તમ યોગ જ સેવ્યો હતો. ॥૨૬॥૭૨॥

येन केन प्रकारेण देवताराधनादिना ।

चित्तं चन्द्रोज्ज्वलं कार्यं किमन्यैर्ग्रहकुग्रहैः ? ॥૨૭॥૭૩॥

દેવતાના આરાધન આદિ (પરમાત્માની ભક્તિ વગેરે) જે કોઈ પણ પ્રકારથી ચિત્તને ચંદ્ર જેવું નિર્મળ કરવું જોઈએ. ખીળ આગ્રહો અને ક્રોધોથી શું ? ॥૨૭॥૭૩॥

तथा चिन्त्यं तथा वाच्यं चेष्टितव्यं तथा तथा ।

मलीमसं मनोऽत्यर्थं यथा निर्मलतां व्रजेत् ॥૨૮॥૭૪॥

મલિન મન જે રીતે અત્યંત નિર્મળ થાય તેવું વિચારવું તેવું બોલવું અને તેવું તેવું જ આચરવું. (અર્થાત્ મન-વાણી-આચરણમાં એકતા રાખવી.) ॥૨૮॥૭૪॥

चञ्चलस्यास्य चित्तस्य सदैवोत्पथचारिणः ।

उपयोगपरैः स्थेयं योगिभिर्योगकांक्षिभिः ॥૨૯॥૭૫॥

યોગના અભિલાષી એવા યોગીઓએ હ્રમ્બેશાં ઉન્માર્ગે જવાના સ્વભાવવાળા અને ચંચલ એવા આ ચિત્તના ઉપયોગમાં લીન રહેવું જોઈએ. (અર્થાત્, સતત તેના પર ધ્યાન રાખવું જોઈએ.) ॥૨૯॥૭૫॥

सुकरं मलधारित्वं सुकरं दुस्तपं तपः ।

सुकरोऽक्षनिरोधश्च दुष्करं चित्तशोधनम् ॥૩૦॥૭૬॥

(વસ્ત્ર, શરીર વગેરે ઉપર) મલ ધારણ કરવો સહેલો છે, કઠિન તપ કરવું સરળ છે અને ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો પણ

સુકર છે. પરંતુ, ચિત્તનું શોધન કરવું (ચિત્તને નિર્મળ રાખવું)
તે જ દુષ્કર છે. ॥૩૦॥૭૬॥

પાપબુદ્ધ્યા ભવેત્ પાપં કો મુગ્ધોઽપિ ન વેત્યદઃ ।

ધર્મબુદ્ધ્યા તુ યત્ પાપં તચ્ચિન્ત્યં 'નિપુણૈર્બુધૈઃ ॥૩૧॥૭૭॥

પાપ બુદ્ધિથી પાપ થાય છે આ હકીકત કોણે ભોળો
માણસ પણ નથી બાણુતો ? પરંતુ ધર્મબુદ્ધિથી જે પાપ થાય
તે ચતુર વિદ્વાનોએ વિચારવું જોઈએ. ॥૩૧॥૭૭॥

અણુમાત્રા અપિ ગુણા દૃશ્યન્તે સ્વધિયાઽઽત્મનિ ।

દોષાસ્તુ પર્વતસ્થૂલા અપિ નૈવ કથંચન ॥૩૨॥૭૮॥

ત ઈવ વૈપરીત્યેન વિજ્ઞાતવ્યાઃ પરં વચઃ ।

દિગ્મોહ ઈવ કોઽપ્યેષ મહામોહો મહાબલઃ ॥૩૩॥૭૯॥

JOINSITE
જોડવાનું જગતિ સાહનમ્

(યુગમમ્)

પોતામાં રહેલા આણુ જેટલા પણ ગુણો (હોય તે) પોતાની
બુદ્ધિથી દેખાય છે પરંતુ પર્વત જેટલા મોટા પણ દોષો પોતાને
ખિલકુલ દેખાતા નથી. આ દિશા ભ્રમ જેવો એક પ્રકારનો
મહાખળવાન મહામોહ છે પણ તે આખતને વિપરીત રીતે
જેવી જોઈએ. એવું આસવચન છે. ॥૩૨-૩૩॥૭૮-૭૯॥

ધર્મસ્ય વહુધાઽધ્વાનો લોકે વિભ્રમહેતવઃ ।

તેષુ બાહ્યફટાટોપાત્તત્ત્વવિભ્રાન્તદૃષ્ટયઃ ॥૩૪॥૮૦॥

સ્વસ્વદર્શનરાગેણ વિવદન્તો મિથો જનાઃ ।

સર્વથૈવાત્મનો ધર્મ મન્યન્તે ન પરસ્ય તુ ॥૩૫॥૮૧॥

(યુગમમ્)

લોકમાં વિભ્રમના કારણભૂત અનેક ધર્મ માર્ગો છે. તે (ધર્મ માર્ગો)માં, બાહ્ય આડંબરના યોગે તત્ત્વમાં જ્ઞાન્ત દષ્ટિ-વાળા અનેલા લોકો પોતપોતાના ધર્મના રાજથી પરસ્પર વિવાદ કરે છે અને પોતાના ધર્મને જ સર્વથા (ધર્મ) માને છે પણ, ખીજના ધર્મને (ધર્મ) માનતા નથી. ॥૩૪-૩યા ૮૦૧૮૧॥

यत्र साम्यं स तत्रैव किमात्मपरचिन्तया ।

જાનીત તદ્વિના હંહો ! નાત્મનો ન પરસ્ય ચ ॥૩૬॥૮૨॥

જ્યાં સમતા છે ત્યાં જ તે (ધર્મ) છે. (તેમાં આ) પોતાનો અને (આ) પારકો (ધર્મ) છે એવી ચિન્તાથી શું ? કારણ કે તે (સમતા) વિનાનો (ધર્મ) તે પોતાનો ય નથી કે પારકો ય નથી. ॥૩૬॥૮૨॥

क्षान्त्यादिर्दशधा धर्मः सर्वधर्मशिरोमणिः ।

સોડપિ સામ્યવતામેવ મૈત્ર્યાદિકૃતકર્મણામ્ ॥૩૭॥૮૩॥

સર્વ ધર્મોમાં શિરોમણિ એવો ક્ષમા આદિ દશ પ્રકારનો ધર્મ (ચતિધર્મ) તે (ધર્મ) પણ મૈત્રી આદિ (ભાવના)ના અભ્યાસી એવા સમતાવાળા જીવોને જ હોય છે. ॥૩૭॥૮૩॥

साम्यं समस्तधर्माणां सारं ज्ञात्वा ततो बुधाः ।

बाह्यं दृष्टिग्रहं मुक्त्वा चित्तं कुरुत निर्मलम् ॥૩૮॥૮૪॥

હે વિદ્વાનો ! તેથી “સમભાવ તે સર્વ ધર્મોનો સાર છે” એમ બાણીને બાહ્ય એવો દર્શનોનો કહાગ્રહ મૂકી, ચિત્તને નિર્મળ કરો. ॥૩૮॥૮૪॥

इति श्रीयोगसारे तत्त्वसारधर्मोपदेशकः

द्वितीयः प्रस्तावः ।

આ પ્રમાણે ‘યોગસાર’ ગ્રન્થમાં તત્ત્વમાં સારભૂત ધર્મનો ઉપદેશ છે જેમાં એવો દ્વિતીય પ્રસ્તાવ પૂર્ણ થયો.

તૃતીયઃ પ્રસ્તાવઃ

તૃતીય પ્રસ્તાવ

સામ્યોપદેશઃ ।

સામ્યનો ઉપદેશ

સહજાનન્દસામ્યસ્ય વિમુખા મૂઢબુદ્ધયઃ ।

इच्छन्ति दुःखदं दुःखोत्पाद्यं वैषयिकं सुखम् ॥१॥८५॥

સ્વાભાવિક આનંદ આપનાર સમભાવથી વિમુખ અનેલા મૂઢ બુદ્ધિવાળાઓ દુઃખ આપનાર અને દુઃખથી ઉત્પન્ન થનાર એવા વૈષયિક સુખને ઇચ્છે છે. ॥૧॥૮૫॥

कषाया विषया दुःखमिति वेत्ति जनः स्फुटम् ।

तथापि तन्मुखः कस्माद् धावतीति न बुध्यते ॥२॥८६॥

“કષાયો અને વિષયો એ દુઃખ (દુઃખનું કારણ) છે.”- એવું માણસ સ્પષ્ટપણે જાણે છે, છતાં પણ તે તરફ (વિષય-કષાયની સામે) કેમ દોડે છે? તે જાણી શકાતું નથી. ॥૨॥૮૬॥

सर्वसंगपरित्यागः सुखमित्यपि वेत्ति सः ।

संमुखोऽपि भवेत् किं न तस्येत्यपि न बुध्यते ॥३॥८७॥

“સર્વ પ્રકારનાં સંગનો (પરિગ્રહનો) ત્યાગ તે, સુખ છે.” એવું પણ તે (મનુષ્ય) જાણે છે, (છતાં પણ) તે (સર્વપરિગ્રહના ત્યાગ) ની સન્મુખ પણ કેમ થતો નથી? એ પણ સમજી શકાતું નથી. ॥૩॥૮૭॥

સૂક્ષ્માઃ સૂક્ષ્મતરા ભાવા ભેદ્યન્તે સૂક્ષ્મવૃદ્ધિભિઃ ।

एतद् द्वयं तु दुर्भेदं तेषामपि हि का गतिः ? ॥४॥૮૮॥

સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળા (મનુષ્યો) વડે સૂક્ષ્મ અને અતિસૂક્ષ્મ વસ્તુઓ પણ બાણી શકાય છે પરંતુ આ બે (બાળતો) તો તેમના માટે પણ દુઃખે કરીને જાણાય તેવી છે. તો પછી ઉપાય શો !
॥૪॥૮૮॥

अपराधाक्षमा क्रोधो मानो जात्याद्यहंकृतिः ।

लोभः पदार्थतृष्णा च माया कपटवेष्टितम् ॥५॥૮૯॥

शब्दरूपरसस्पर्शगन्धाश्च मृगतृष्णिका ।

दुःखयन्ति जनं सर्वं सुखाभासविमोहितम् ॥६॥૯૦॥

JAINSITE

(યુગ્મમ્)

(બીજાના) અપરાધોને સહન ન કરવા તે ક્રોધ, જ્ઞાતિ વગેરેનો (આઠ વસ્તુઓનો) અહંકાર તે માન, પદાર્થોની તૃષ્ણા તે લોભ અને કપટપૂર્વકનું આચરણ તે માયા, (વળી) ઝાંઝવાના નીર સમાન શબ્દ, રૂપ, રસ, સ્પર્શ અને ગંધ આ બધાં, સુખના આભાસમાં મોહિત થયેલા સર્વ જીવોને દુઃખ આપે છે.

॥૫-૬॥૮૯-૯૦॥

नोपेन्द्रस्य न चेन्द्रस्य तत् सुखं नैव चक्रिणः ।

साम्यामृतविनिर्मुक्तो योगी प्राप्नोति यत् सुखम् ॥७॥૯૧॥

સામ્યરૂપી અમૃતમાં મગ્ન થયેલો યોગી જે સુખને પ્રાપ્ત કરે છે, તે સુખ નથી તો ઉપેન્દ્રને (વિષ્ણુને) અને નથી તો ઇન્દ્રને કે નથી તો ચક્રવર્તીને. ॥૭॥૯૧॥

* જ્ઞાતિ, લાલ, ક્રુણ, ઋદ્ધિ (સત્તા), બળ, રૂપ, તપ અને વિદ્યા.

રાગોઽભીષ્ટેષુ સર્વેષુ દ્વેષોઽનિષ્ટેષુ વસ્તુષુ ।

ક્રોધઃ કૃતાપરાધેષુ માનઃ પરપરાભવે ॥૮॥૧૨॥

લોભઃ પરાર્થસંપ્રાપ્તૌ માયા ચ પરવજ્ચને ।

ગતે મૃતે તથા શોકો હર્ષશ્ચાગતજાતયોઃ ॥૯॥૧૩॥

અરતિર્વિષયગ્રામે યાઽશુભે ચ શુભે રતિઃ ।

ચૌરાદિભ્યો ભયં ચૈવ કુત્સા કુત્સિતવસ્તુષુ ॥૧૦॥૧૪॥

વેદોદયશ્ચ સંભોગે વ્યલીયેત મુનેર્યદા ।

અન્તઃશુદ્ધિકરં સામ્યામૃતમુજ્જૃમ્ભતે તદા ॥૧૧॥૧૫॥

(ચતુર્ભિઃ કલાપકમ્)

બ્યારે મુનિને (તેના ચિત્તમાંથી) સર્વ અભીષ્ટ વસ્તુઓમાં રાગ, અનિષ્ટ વસ્તુઓમાં દ્વેષ, અપરાધીઓ ઉપર ક્રોધ, બીજાથી થતા પરાભવમાં માન, વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં લોભ; બીજાને ઠગવામાં માયા, (વસ્તુ) ચાલી બીજા ત્યારે તથા મૃત્યુ થાય ત્યારે શોક અને (વસ્તુ) પ્રાપ્ત થતાં અને જન્મ થતાં આનંદ, અશુભ વિષય ના અમૂઢમાં અરતિ (દુઃખ) અને શુભમાં રતિ (સુખ), ચોર આદિથી ભય, બીજાના વસ્તુઓમાં બુશુભ્સા, સંભોગમાં વેદનો ઉદય (ભોજની ઈચ્છા) આ બધું નાશ પામે ત્યારે જ અન્તઃકરણની શુદ્ધિ કરનારું અમતારૂપી અમૃત વિકસે છે. (અર્થાત્ ઉત્પન્ન થઈ વૃદ્ધિ પામે છે.) ॥૮-૧૧॥૬૨-૬૫॥

एतेषु येन केनापि कृष्णसर्पेण देहिनः ।

दृष्टस्य नश्यति क्षिप्रं विवेकवरजीवितम् ॥१२॥१६॥

આ (ઉપર કહેલા રાગ આદિ) કાળા નાગોમાંથી કોઈ પણ એકથી ડસાયેલા પ્રાણીનું વિવેકરૂપી શ્રેષ્ઠ જીવન તુરત જ નાશ પામે છે. ॥૧૨॥ ॥૬૬॥

दुर्विजेया दुरुच्छेद्या एतेऽभ्यन्तरवैरिणः ।

उत्तिष्ठमाना एवातो रक्षणीयाः प्रयत्नतः १३॥९७॥

આ (ઉપર્યુક્ત રાગાદિ) આન્તર શત્રુઓ દુઃખે કરીને જીતાય તેવા છે (અને) દુઃખે કરીને નાશ કરી શકાય તેવા છે. તેથી તેઓને (અંતરંગ શત્રુઓને) ઉભા થતાં જ પ્રયત્નપૂર્વક દાખી દેવા જોઈએ. ॥૧૩॥૯૭॥

यद्यात्मा निर्जितोऽमीभिस्ततो दुःखागमो महान् ।

यद्यात्मना जिता एते महान् सौख्यागमस्तदा ॥१४॥९८॥

જે આ (રાગાદિ શત્રુઓ) થી આત્મા જિતાઈ ગયો તો તેથી મહાન દુઃખ આવે છે પરંતુ જે આત્મા વડે આ (રાગાદિ શત્રુઓ) જિતાઈ જાય તો મહાન સુખનું આગમન થાય છે. ॥૧૪॥૯૮॥

सहजानन्दता सेयं सैवात्मारामता मता ।

उन्मनीकरणं तद् यद् मुनेः शमरसे लयः ॥१५॥९९॥

મુનિનો સહજાનંદપણું છે. તે જ આત્મારામપણું (આત્મમગ્નતા) છે અને તે જ ઉન્મનીકરણ (મનનો નાશ-ઉદ્દાસીનલાવ) છે. ॥૧૫॥૯૯॥

साम्यं मानसभावेषु साम्यं वचनवीचिषु ।

साम्यं कायिकचेष्टासु साम्यं सर्वत्र सर्वदा ॥१६॥१००॥

સ્વપતા જાગ્રતા રાત્રૌ દિવ્ના ચાચિલકર્મસુ ।

કાયેન મનસા વાચા સામ્યં સેવ્યં સુયોગિના ॥૧૭॥૧૦૧॥

(યુગ્મમ્)

ઉત્તમ યોગીએ મનના વિચારોમાં, વચનના તરંગોમાં, કાયાની ચેષ્ટાઓમાં, દરેક સ્થળે અને દરેક ક્ષણે, સૂતાં કે જાગતાં, રાતે કે દિવસે અર્ધાં જ કાર્યોમાં મન, વચન અને કાયાથી સામ્ય સેવણું જોઈએ. (સમભાવ રાખવો જોઈએ.)

॥૧૬-૧૭-૧૧૦૦॥૧૦૧॥

યદિ ત્વં સામ્યસંતુષ્ટો વિશ્વં તુષ્ટં તદા તવ ।

તલ્લોકસ્યાનુવૃત્ત્યા કિં ? સ્વમેવૈકં સમં કુરુ ॥૧૮॥૧૦૨॥

જો તું સમભાવમાં સંતુષ્ટ છે તો તારા માટે જગત સંતુષ્ટ છે. (અર્થાત્ તારા પરિચયમાં આવનાર અથવા પ્રાયઃ સંતુષ્ટ થઈ જાય છે.) તેથી લોકને અનુસરવા (રીઝવવા) થી શું ? તું એક પોતાને જ સમભાવવાળો કર. ॥૧૮॥૧૦૨॥

શ્રુતશ્રામણ્યયોગાનાં પ્રપઠ્ઠચઃ સામ્યહેતવે ।

તથાપિ તત્ત્વતસ્તસ્માજ્જનોયં પ્લવતે વહિઃ ॥૧૯॥૧૦૩॥

શાસ્ત્રો, સાધુતા અને યોગોનો વિસ્તાર સામ્ય માટે છે, છતાં પણ આ લોક તે તત્ત્વ (સમભાવ) થી બહાર (સંચારમાં) ઠેકઠા મારે છે. ॥૧૯॥૧૦૩॥

સ્વાધીનં સ્વં પરિત્યજ્ય વિષમં દોષમન્દિરમ્ ।

અસ્વાધીનં પરં મૂઢ ! સમીકર્તું કિમાગ્રહઃ ॥૨૦॥૧૦૪॥

હું મૂઠ ! તું દોષોના ઘર અને સમભાવ-વિનાના એવા પોતાને સુધારવાનું સ્વાધીન હોવા છતાં પણ તે છોડી દઈને પરાધીન એવા ખીલને સમભાવવાળો કરવા માટે કેમ આગ્રહ રાખે છે ? ॥૨૦॥૧૦૪॥

વૃક્ષસ્યૃચ્છેદ્યમાનસ્ય ભૂષ્યમાણસ્ય વ્રાજિનઃ ।

યથા ન રોષસ્તોષશ્ચ ભવેદ્ યોગી સમસ્તથા ॥૨૧॥૧૦૫॥

જેમ છેદાતા વૃક્ષને રોષ (દ્રેષ) થતો નથી અને શણગારાતા ઘોડાને તોષ (રાગ) થતો નથી તેમ યોગીએ (પણ સુખ દુઃખમાં) સમભાવવાળા થવું જોઈએ. ॥૨૧॥૧૦૫॥

સૂર્યો જનસ્ય તાપાય સોમઃ શીતાય સ્થિઘતે ।

તદ્ યોગી સૂર્યસોમાભઃ સહજાનન્દતાં ભજેત્ ॥૨૨॥૧૦૬॥

જેમ સૂર્ય લોકોને ઉજળતા આપવા માટે અને ચંદ્ર શીતળતા આપવા માટે શ્રમ કરે છે, તેમ સૂર્ય અને ચંદ્ર સમાન યોગીએ સહજાનન્દતા સેવવી જોઈએ. (સહજાનન્દપણા માટે યત્ન કરવો જોઈએ.) ॥૨૨॥૧૦૬॥

યથા ગુહાદિદાનેન યત્ કિઞ્ચિત્ ત્યાજ્યતે શિશુઃ ।

ચલં ચિત્તં શુભધ્યાનેનાશુર્મ ત્યાજ્યતે તથા ॥૨૩॥૧૦૭॥

જેમ ગોળ વગેરે આપીને બાળક પાસેથી કોઈ પણ વસ્તુ છોડાવી શકાય છે, તેમ શુભધ્યાન વડે ચંચલ ચિત્તમાંથી અશુભ ધ્યાન છોડાવી શકાય છે. ॥૨૩॥૧૦૭॥

સર્વભૂતાવિનાભૂતં સ્વં પश्यન્ સર્વદા મુનિઃ

મૈત્રાદ્યમૃતસંમગ્નઃ ક્વ કલેશાંશમપિ સ્પૃશેત્ ? ॥૨૪॥૧૦૮॥

મૈત્રી વગેરે ભાવનારૂપી અમૃતમાં પુષ્કળ મગ્ન અને પોતાની
બાતને હામેશાં સર્વ જીવોથી અભિન્ન (વ્યાપ્ત) બનેતો મુનિ
કલેશના અંશને પણ ક્યાંથી સ્પર્શે ? ॥૨૪॥૧૦૮॥

નાજ્ઞાનાદ્ બાલકો વેત્તિ શત્રુમિત્રાદિકં યથા ।

તેથાત્ર ચેષ્ટતે જ્ઞાનો તૈદિહૈવ પરં સુખમ્ ॥૨૫॥૧૦૯॥

જેમ અજ્ઞાનથી બાળક, શત્રુ મિત્ર વગેરેને (શત્રુ-મિત્ર
વગેરે રૂપે) બાણતો નથી તેમ જ્ઞાની (જ્ઞાન હોવા છતાં) પણ
આ લોકમાં તેવી ચેષ્ટા કરે (તેવી રીતે વર્તે) તો તેને આ
લોકમાં જ પરમ સુખ છે. ॥૨૫॥૧૦૯॥

તોષણીયો જગન્નાથસ્તોષણીયશ્ચ સદ્ગુરુઃ ।

તોષણીયસ્તથા સ્વાત્મા કિમન્યૈર્બલ તોષિતૈઃ ? ॥૨૬॥૧૧૦॥

કપાયવિષયાક્રાન્તો વહિર્બુદ્ધિરયં જનઃ ।

કિં તેન રુષ્ટતુષ્ટેન તોષરોષોં ચ તત્ર કિમ્ ? ॥૨૭॥૧૧૧॥

(યુગ્મમ્)

જગતના નાથ (વીતરાગ દેવ), ઉત્તમ ગુરુ અને પોતાનો
આત્મા (આ ત્રણ જ) સંતુષ્ટ કરવા યોગ્ય છે. બીજાઓને
રીઝવવાથી શું ? (અર્થાત્ બીજાને જ રીઝવવા પ્રયત્ન કરવો
વ્યર્થ છે.) (વળી) આ લોક વિષય-કષાયમાં ડૂબેલો હોવાથી
બહિર્બુદ્ધિવાળો છે, તેથી તે રુષ્ટ થાય કે સંતુષ્ટ થાય તેથી
શું ? અને તેના ઉપર તારે પણ શેષ કે તોષ શા માટે કરવા
બેધ એ ? ॥૨૬-૨૭॥૧૧૦-૧૧૧॥

અસદાચારિણઃ પ્રાયો લોકાઃ કાલાનુભાવતઃ ।

દ્વેષસ્તેષુ ન કર્તવ્યઃ સંવિભાવ્ય ભવસ્થિતિમ્ ॥૨૮॥૧૧૨॥

૧ તથા ચેત્ । ૨ તદેહૈવ । ૩ તુષ્ટરુષ્ટેન ।

કાલના પ્રભાવથી લોકો પ્રાયઃ સદાચાર રહિત હોય છે; તેથી સંસારની સ્થિતિનો વિચાર કરીને (તારે) તે લોકો પ્રત્યે દ્વેષ ન કરવો જોઈએ. ॥૨૮॥૧૧૨॥

નિઃસંગો નિર્મમઃ શાન્તો નિરીહઃ સંયમે રતઃ ।

યદા યોગી ભવેદન્તસ્તત્ત્વમુદ્ધાસતે તદા ॥૨૯॥૧૧૩॥

યોગી જ્યારે સંગ રહિત, મમતા રહિત, શાન્ત, ઈચ્છા રહિત અને સંયમમાં લીન થાય છે ત્યારે (તેને) અંતરંગ તત્ત્વ (આત્મતત્ત્વ) નો ભાસ થાય છે. ॥૨૯॥૧૧૩॥

સદ્વૃક્ષં પ્રાપ્ય નિર્વાતિ રવિતપ્તો યથાધ્વજઃ ।

મોક્ષાધ્વસ્થસ્તપસ્તપ્તસ્તથા યોગી પરં લયમ્ ॥૩૦॥૧૧૪॥

જેમ સૂર્યના તપથી તપેલો મુસાફર સારા વૃક્ષને પામીને વિશ્રાન્તિ પામે છે તેમ મોક્ષ માર્ગમાં રહેલ અને તપથી તપેલો યોગી શ્રેષ્ઠ લય (સમાધિ) ને પામીને વિશ્રાન્તિ પામે છે.

॥૩૦॥૧૧૪॥

इति साम्यतनुत्राणत्रातचारित्रविग्रहः ।

मोहस्य ध्वजिनीं धीरो विध्वंसयति लीलया ॥३१॥११५॥

આ પ્રમાણે સમભાવરૂપી બળતરથી ચારિત્રરૂપી શરીરની રક્ષા કરતો ધીર પુરૂષ, મોહની સેનાનો લીલાપૂર્વક નાશ કરે છે. ॥૩૧॥૧૧૫॥

इति श्रीयोगसारे साम्योपदेशप्रस्तावस्तृतीयः

આ પ્રમાણે 'યોગસાર' ગ્રન્થમાં સામ્યનો ઉપદેશ છે જેમાં એવો ત્રીજો પ્રસ્તાવ પૂર્ણ થયો.

૧ નિર્વાપિ । ૨ ધ્વજઃ । ૩ હેલયા ।

चतुर्थः प्रस्तावः

चतुर्थः प्रस्ताव

सत्त्वोपदेशः

सत्त्वने। उपदेश

त्यक्त्वा रजस्तमोभावौ सत्त्वे चित्तं स्थिरीकुरु ।

न हि धर्माधिकारोऽस्ति हीनसत्त्वस्य देहिनः ॥१॥११६॥

रजोभाव अने तमोभावने त्याग करीने सत्त्वभावमां चित्तने स्थिर कर. कारण के सत्त्वहीन एवने धर्मना अधिकार नथी.

॥१॥११६॥

हीनसत्त्वो यतो जन्तुर्वाधितो विषयादिभिः ।

बाहं पतति संसारे स्वप्रतिज्ञाविलोपनात् ॥२॥११७॥

कारण के सत्त्वहीन प्राणी विषयादिथी पीडित थतां पोतानी प्रतिज्ञाने बांग करी इरी संसारमां व्यासक्त थाय छे.

॥२॥११७॥

सावद्यं सकलं योगं प्रत्याख्यायान्यसाक्षिकम् ।

विस्मृतात्मा पुनः क्लीबः सेवते धैर्यवर्जितः ॥३॥११८॥

सत्त्व विनाने। कायर एव अन्यनी साक्षीये सधणी सावद्य (पापवाणी) प्रवृत्तिओ (नहिं करवा)नी प्रतिज्ञा कथां छतां पणु तेने लुडी नछने इरी तेनुं (सावद्य व्यापारोनुं) सेवन करे छे.

॥३॥११८॥

તાવદ્ ગુરુવચઃ શાસ્ત્રં તાવત્ તાવચ્ચ ભાવનાઃ ।

કષાયવિષયૈર્યાવદ્ ન મનસ્તરલીભવેત્ ॥૪॥૧૧૯॥

જ્યાં સુધી મન વિષયો અને કષાયોથી અંચલ ન થાય ત્યાં સુધી જ ગુરુવચન, શાસ્ત્ર અને (શુભ) ભાવનાઓ (ટકે) છે. ॥૪॥૧૧૯॥

કષાયવિષયગ્રામે ધાવન્તમતિદુર્જયમ્ ॥

યઃ સ્વમેવ જયત્યેકં સ વીરતિલકઃ કુતઃ ? ॥૫॥૧૨૦॥

કષાયો અને વિષયોના સમૂહ તરફ દોડતા, અતિદુર્જય એક પોતાને જ (પોતાના ચિત્તને જ) જે જિતે છે તે વીરોમાં તિલક સમાન પુરુષ ક્યાં ? ॥૫॥૧૨૦॥

ધીરાણામપિ વૈશુર્યકરૈ રૌદ્રપરીપદૈઃ ।

સ્પૃષ્ઠઃ સન્ કોઽપિ વીરેન્દ્રઃ સંમુલ્લો યદિ ધાવતિ ॥૬॥૧૨૧॥

એવો કોઈક જ વીર શિરોમણિ હોય છે કે જે ધીર પુરુષોને પણ અધીર કરે તેવા ભયંકર પરીપદો આવવા છતાંય તેની (પરીપદ વગેરેની સામે દોડે છે. ॥૬॥૧૨૧॥

ઉપસર્ગે સુધીરત્વં સુમીરુત્વમસંયમે ।

લોકાતિર્ગં દ્વયમિદં મુનેઃ સ્યાદ્ યદિ કસ્યચિત્ ॥૭॥૧૨૨॥

‘ઉપસર્ગોમાં પુષ્કળ ધીરતા અને અસંયમમાં પુષ્કળ ભીરુતા’ આ બે લોકોત્તર વસ્તુઓ જે હોય તે કોઈક મુનિમાં હોય ॥૭॥૧૨૨॥

દુસ્સહા વિષયાસ્તાવત્ કપાયા 'અતિદુઃસહાઃ ।

પરીષહોપસર્ગાશ્ચાધિકદુઃસહદુઃસહાઃ ॥૮॥૧૨૩॥

વિષયો દુઃસહ (દુઃખપૂર્વક સહી શકાય તેવા) છે, કષાયો અતિદુઃસહ છે અને પરીષહો તથા ઉપસર્ગો તે (તે બંને કરતાં પણ) અતિશય દુઃસહ દુઃસહ છે. ॥૮॥૧૨૩॥

જગત્ત્રયૈકમલ્લથ્થ કામઃ કેન વિજીયતે ।

મુનિવીરં વિના 'કંચિત્તિત્તનિગ્રહકારિણમ્ ॥૯॥૧૨૪॥

ચિત્તનો નિગ્રહ કરનાર કોઈ મુનિવીર (મુનિઓમાં વીર) વિના ત્રણ જગતમાં અદ્વિતીયમદ્લ સમાન કામકોનાથી જીતી શકાય ? ॥૯॥૧૨૪॥

મુનયોઽપિ યત્સ્તેન વિવશીકૃતવેતસઃ ।

ધોરે મવાન્ધકૃપેઽસ્મિન્ પતિત્વા યાન્ત્યધસ્તલમ્ ॥૧૦॥૧૨૫॥

કારણ કે તેનાથી (કામથી) વિવશ કરાયું છે ચિત્તજેમનું એવા મુનિઓ પણ આ ભયંકર, સંસારરૂપી અન્ધ કૃપમાં (આંધળા કૃવામાં) પડી છેક તળિયે પહોંચી જાય છે.

૧૧૦ ॥૧૨૫॥

તાવદ્ ધૈર્યં મહત્ત્વં ચ તાવદ્ તાવદ્ વિવેકિતા ।

કટાક્ષવિશિષ્વાન્ યાવદ્ ન ક્ષિપન્તિ મૃગેક્ષણાઃ ॥૧૧॥૧૨૬॥

ધૈર્ય ત્યાં સુધી જ ટકે છે, મહત્ત્વ પણ ત્યાં સુધી જ ટકે છે અને વિવેકીપણું પણ ત્યાં સુધી જ ટકે છે કે જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ કટાક્ષબાણોને ફેંકતી નથી. ૧૧૧ ॥૧૨૬॥

૧ અપિદુઃ ૨ કિંચિં ।

ગૃહં ચ ગૃહવાર્તાં ચ રાજ્યં રાજ્યશ્રિયોઽપિ ચ ।
સમર્થ્યં સકલં સ્ત્રીણાં ચેષ્ટન્તે દાસવજ્જનાઃ ॥૧૨॥૧૨૭॥

લોકો ઘર, ઘરની વાત, રાજ્ય અને રાજ્યલક્ષ્મી એ બધું
સ્ત્રીઓને સોંપીને તેના દાસની માફક વર્તે છે. ॥૧૨॥૧૨૭॥
સા મિત્રં સૈવ મન્ત્રી ચ સા બન્ધુઃ સૈવ જીવિતમ્ ।
સા દેવઃ સા ગુરુશ્ચૈવ સા તત્ત્વં સ્વામિની ચ સા ॥૧૩॥૧૨૮॥
રાત્રૌ દિવા ચ સા સા સા સર્વં સર્વત્ર સૈવ હિ ।
एवं स्त्र्यासक्तचित्तानां क्व धर्मकरणे रतिः ? ॥१४॥१२९॥

(યુગ્મમ્)

સ્ત્રી એ જ મિત્ર, તે જ મન્ત્રી, તે જ બન્ધુ અને તે
જ ભવન. તે જ દેવ, તે જ ગુરુ, તે જ તત્ત્વ અને તે જ
સ્વામિની. રાતે ને દિવસે, સર્વ ઠેકાણે જ કંઈ છે તે તે તે
અને તે જ. આ પ્રમાણે સ્ત્રીમાં જ આસક્ત-ચિત્તવાળા પ્રાણી-
ઓને ધર્મ કરવામાં આનંદ ક્યાંથી હોય ?

॥૧૩-૧૪॥ ॥૧૨૮-૧૨૯॥

સ્ત્રીસમુદ્રેઽત્ર ગમ્ભીરે નિમગ્નમ્ખિલં જગત્ ।
ઉન્મજ્જતિ મહાત્માઽસ્માદ્ યદિ કોઽપિ કથંચન ॥૧૫॥૧૩૦॥
આગંભીર સ્ત્રીરૂપ સમુદ્રમાં સમગ્ર જગત ડૂબી ગયેલું છે.
કોઈક મહાત્મા જ આમાંથી કોઈ પણ રીતે બહાર નીકળે
તો નીકળે. ॥૧૫॥૧૩૦॥

દૂરે દૂરતરે વાઽસ્તુ ખડ્ગધારોપમં વ્રતમ્ ।
હીનસત્ત્વસ્ય હી ચિન્તા, સ્વોદરસ્યાપિ પૂરણે ॥૧૬॥૧૩૧॥

દીનસત્વ પ્રાણીને તલવારની ધાર જેવું ત્રત તો દૂર-દૂરથીય
દૂર રહેા, તેને તો પોતાના ઉદરભરણની પણ ચિન્તા થયા
કરે છે. ॥૧૬॥૧૩૧॥

यत् तदर्थं गृहस्थानां बहुचादुशतानि सः ।
बहुधा च करोत्युच्चैः श्रेव दैन्यं मदर्शयन् ॥१७॥१३२॥

કારણ કે તે, પોતાના ઉદરની પૂર્તિ માટે કૂતરાની જેમ
અનેક પ્રકારે દીનતા દર્શાવતો ગૃહસ્થોની સેંકડો ખુશામતો કરે
છે. ॥૧૭॥૧૩૨॥

त्वमार्या त्वं च माता मे त्वं स्वसा त्वं पितुःष्वसा ।
इत्यादिज्ञातिसंबन्धान् कुरुते दैन्यमाश्रितः ॥१८॥१३३॥

દીનતાનો આશ્રય કરનારો તે, તું તો મારી સાસુ છે, તું
મારી માતા છે, તું મારી બહેન છે અને તું મારી ફેઈ છે. આ
પ્રમાણે જ્ઞાતિના સંબંધોને કરે છે. ॥૧૮॥૧૩૩॥

अहं त्वदीयपुत्रोऽस्मि कवलैस्तव वर्धितः ।
तव भागहरश्चैव जीवकस्ते तवेहकः ॥१९॥१३४॥

एवमादीनि दैन्यानि क्लीबः प्रतिजनं मुहुः ।
कुरुते नैकशस्तानि कः प्रकाशयितुं क्षमः ? ॥२०॥१३५॥
(युग्मम्)

“હું તમારો પુત્ર છું” “તમારા કોળિયાઓથી જ વૃદ્ધિ પામ્યો છું” “તમારો ભાગીદાર છું” “તમારો આશ્રિત છું” “તમારો આહારી છું”—આ પ્રમાણે તે કાયર પુરુષ પ્રત્યેક મનુષ્ય પાસે વારંવાર અનેક પ્રકારની દીનતાઓને જે રીતે કરે છે તેને પ્રકટ કરવાને કોણ સમર્થ છે ? ॥૧૯-૨૦॥૧૩૪-૧૩૫॥

આગમે યોગિનાં યા તુ સૈંહી વૃત્તિઃ પ્રદર્શિતા ।

તસ્યાસ્ત્વસ્યતિ નામ્નાપિ કા કથાઽઽચરણે પુનઃ ? ॥૨૧॥૧૩૬॥

આગમમાં યોગીઓને જે સિંહ જેવી વૃત્તિ રાખવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે તેના તો નામથી પણ તે ત્રાસ પામે છે તો પછી આચરણમાં મૂકવાની તો વાત જ ક્યાં ? ॥૨૧॥૧૩૬॥

કિન્તુ સાતૈકલિપ્તુઃ સ વસ્ત્રાહારાદિમૂર્ચ્છયા ।

કુર્વાણો મન્ત્રતન્ત્રાદિ ગૃહવ્યાપ્તિં ચ ગેહિનામ્ ॥૨૨॥૧૩૭॥

કથયંશ્ચ નિમિત્તાદ્યં લાભાન્લાભં શુભાશુભમ્ ।

કોટિં કાકિણિમાત્રેણ હારયેત્ સ્વં વ્રતં ત્યજન્ ॥૨૩॥૧૩૮॥

(યુગમ્)

પરંતુ તે સુખની જ એક અભિલાષાવાળો બની, વસ્ત્ર, આહાર આદિની મૂર્છાથી મન્ત્ર, તન્ત્ર કરે છે, ગૃહસ્થોની ઘર સંબંધી ચિંતાઓ કરે છે અને નિમિત્ત વગેરેને તથા લાભ, નુકશાન, શુભ, અશુભ વગેરેને કહે છે. અને આ રીતે પોતાના વ્રતનો ત્યાગ કરતો તે એક *કાકિણી માટે કરોડને (કરોડો રૂપિયાને) હારી બાક છે. ॥૨૨-૨૩॥૧૩૭-૧૩૮॥

૧ °ત્તાયૈઃ ।

*કાકિણી એટલે તે કાકમાં ચાલતું એક તુચ્છમાં તુચ્છ નાણું.

ચારિત્રૈશ્વર્યસંપન્નં પુણ્યપ્રાગ્ભારભાજનમ્ ।

મૂઢબુદ્ધિર્ન વેત્તિ સ્વં ત્રૈલોક્યોપરિવર્ત્તિનમ્ ॥૨૪॥૧૩૧॥

પરંતુ મૂઢબુદ્ધિવાળો તે આત્મા પોતે ચારિત્રના ઐશ્વર્યથી સહિત હોવાથી પુણ્યના સમુદાયના ભાગનભૂત છે અને ત્રણેય લોકમાં શ્રેષ્ઠ છે તે વાત બાણુતો નથી. ॥૨૪॥૧૩૬॥

તતશ્ચ ભિક્ષુકપ્રાયં મન્યમાનો વિપર્યયાત્ ।

ભાવનિઃસ્વધનેશાનાં લલનાનિ કરોત્યસૌ ॥૨૫॥૧૪૦॥

(અને) તેથી વિપર્યાસિના યોગે પોતાને ભિક્ષુક જેવો (ભિખારી જેવો) માનતો આ પ્રાણી ભાવરૂપી ધન વિનાના એવા ધનિકોની ખુશામતો કરે છે. ॥૨૫॥૧૪૦॥

પ્રશાન્તસ્ય નિરીહસ્ય, સદાનન્દસ્ય યોગિનઃ ।

ઇન્દ્રાદયોઽપિ તે રંકપ્રાયાઃ સ્યુઃ કિમુતાપેરાઃ ? ॥૨૬॥૧૪૧॥

જેની આભ્યંતર વૃત્તિઓ શાન્ત થઈ છે, જેને કોઈ સ્પૃહા નથી અને જે સદા આનંદમાં મગ્ન છે તેવા યોગી આગળ ઈન્દ્ર વગેરે પણ રંક જેવા છે તે ધીનઓની તે વાત જ શી ?

॥૨૬॥૧૪૧॥

કિં વિમુત્ત્વેન કિં મોગૈઃ કિં સૌન્દર્યેણ કિં શ્રિયા ।

કિં જીવિતેન જીવાનાં દુઃખં ચેત્ પ્રગુણં પુરઃ ॥૨૭॥૧૪૨॥

જો આગળ દુઃખ આવવાનું નક્કી હોય તે જીવોને સત્તા, ભોગો, સૌન્દર્ય, લક્ષ્મી કે જીવિતથી ય શું ? ॥૨૭॥૧૪૨॥

નાર્થ્યતે યાવદૈશ્વર્ય તાવદાયાતિ સંમુખમ્ ।

યાવદભ્યર્થ્યતે તાવત્ પુનર્યાતિ પરાઙ્મુખમ્ ॥૨૮॥૧૪૩॥

અર્થૈર્યાદવિચાર્યેદમિચ્છાવ્યાકુલમાનસઃ ।

હા હા હેતિ તદર્થ સ ધાવન્ ધાવન્ ન સ્વિઘ્વતે ॥૨૯॥૧૪૪॥

(યુગ્મમ્)

જ્યાં સુધી ઐશ્વર્યની ઈચ્છા નથી હોતી ત્યાં સુધી તે સન્મુખ આવે છે અને જ્યારે તેની ઈચ્છા કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે મોડાં ફેરવીને ચાલ્યું જાય છે. પરન્તુ ખેટની વાત છે કે અધીરતાના યોગે આ વસ્તુનો વિચાર કર્યા વિના, (માત્ર) ઈચ્છાથી વ્યાકુળ મનવાળો થયેલા અને તેને માટે દોડાદોડ કરતો પ્રાણી થાકતો નથી. ॥૨૮-૨૯॥૧૪૩-૧૪૪॥

સ્થિરો ધીરસ્તુ ગમ્भीરઃ સંપત્સુ ચ વિપત્સુ ચ ।

વાધ્યતે ન ચ હર્ષેણ વિપાદેન ન ચ કચિત્ ॥૩૦॥૧૪૫॥

જે પ્રાણી સ્થિરતાવાળો, ધીર અને ગંભીર છે તે કદી પણ સંપત્તિઓમાં (સંપત્તિના લાભમાં) હર્ષથી વ્યાપ્ત બનતો નથી અને વિપત્તિઓમાં (વિપત્તિઓના આગમનમાં) વિષાદથી ઘેરાતો નથી. ॥૩૦॥૧૪૫॥

યે સિદ્ધા યે ચ સેત્સ્યન્તિ સર્વે સત્ત્વે પ્રતિષ્ઠિતાઃ ।

સત્ત્વં વિના દ્વિ સિદ્ધિર્ન પ્રોક્તા કુત્રાપિ શાસને ॥૩૧॥૧૪૬॥

જે આત્માઓ સિદ્ધિપદને પામ્યા છે અને જેઓ સિદ્ધિ પદને પામશે તે બધા સત્ત્વ ભાવમાં સ્થિર થયેલા હોવાથી જ. સત્ત્વ વિના સિદ્ધિ થવાનું કોઈ પણ શાસનમાં કહેલું નથી.

॥૩૧॥૧૪૬॥

एवमेव सुखेनैव सिध्यन्ति यदि कौलिकाः ।

तद् गृहस्थादयोऽप्येते किं न सिध्यन्ति, कथ्यताम् ॥३२॥૧૪૭॥

જો એમને એમ સુખ પૂર્વક જ કૌલિકો (વામભાગીઓ) સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતા હોય તો પછી આ ગૃહસ્થો વગેરે પણ કેમ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત ન કરે, તે કહો ? ॥૩૨॥૧૪૭॥

सुखाभिलाषिणोऽत्यर्थं, ग्रस्ता ऋद्ध्यादिगौरवैः ।

प्रवाहवाहिनो ह्यत्र दृश्यन्ते सर्वजन्तवः ॥३३॥૧૪૮॥

આ સંસારમાં સર્વ જીવો સુખના અત્યંત અભિલાષુક અને ઋદ્ધિ આહિના ગૌરવથી ગ્રસ્ત થયેલા છે અને તેથી પ્રવાહમાં તણાતા દેખાય છે. ॥૩૩॥૧૪૮॥

एवमेव सुखेनैव सिद्धिर्यदि च मन्यते ।

तत्प्राप्तौ सर्वजन्तूनां तदा रिक्तो भवेद् भवः ॥३४॥૧૪૯॥

જો આ પ્રમાણે સુખથી જ મોક્ષ માનવામાં આવે તો સર્વ જીવોને તેની (મોક્ષની) પ્રાપ્તિ થઈ જાય અને (આ) સંસાર ખાલી થઈ જાય. ॥૩૪॥૧૪૯॥

लोकेऽपि सात्त्विकेनैव जीयते परवाहिनी ।

उद्धूलिकोऽपि नान्येषां, दृश्यतेऽहनाय नश्यताम् ॥३५॥૧૫૦॥

દુનિયામાં પણ સાત્ત્વિક મનુષ્ય દ્વારા જ દુશ્મનની સેના જિતાય છે. જલહીથી નાશી છૂટતા ખીલઓનો તો પત્તો પણ લાગતો નથી. ॥૩૫॥૧૫૦॥

લોકોત્તરાન્તરંગસ્ય, મોદસૈન્યસ્ય તં વિના ।

સંમુખં નાપરૈઃ સ્થાતું શક્યતે નાત્ર કૌતુકમ્ ॥૩૬॥૧૫૧॥

સત્ત્વ વિના, અલૌકિક એવા અંતરંગ મોહ સૈન્યની સન્મુખ
બીજાઓથી તો ઉભા પણ રહી શકાતું નથી આમાં આશ્ચર્ય
પામવા જેવું નથી. ॥૩૬॥૧૫૧॥

સર્વમેજસ્ય દીનસ્ય, દુષ્કરં પતિશસતે ।

સત્ત્વૈકવૃત્તિવીરસ્ય જ્ઞાનિનઃ સુકરં પુનઃ ॥૩૭॥૧૫૨॥

અસાની એવા દીન પુરુષને બધું જ દુષ્કર લાગે છે બ્યારે
સત્ત્વ એ જ એક જીવન છે જેનું એવા વીર, સત્ત્વશાળી, જ્ઞાની
પુરુષને બધું જ સહેલું લાગે છે. ॥૩૭॥૧૫૨॥

દ્વિત્રાસ્ત્રિચતુરા વૈવાપિ યદિ સર્વજગત્યપિ ।

પ્રાપ્યન્તે ધૈર્યગામ્ભીર્યૌદાર્યાદિગુણશાલિનઃ ॥૩૮॥૧૫૩॥

આખા જગતમાં જો ધીરતા, ગંભીરતા અને ઉદારતા
આદિ ગુણોથી શોભતા માણસો મળે તો એ-ત્રણ કે ત્રણ-ચાર
જ મળી શકે (વધુ નહિ). ॥૩૮॥૧૫૩॥

વાહુલ્યેન તદાભાસમાત્રા અપિ કલ્પૌ કુતઃ ।

વુસપ્રાયૈસ્તુ લોકોડયં પૂરિતો મવસૂરકૈઃ ॥૩૯॥૧૫૪॥

ઉપર કહ્યા તેવા તો નહિ પણ તેનો આભાસ જેમનામાં
દેખાય તેવા મનુષ્યો પણ આ કલિકાલમાં ઘણા પ્રમાણમાં ક્યાંથી
હોય ? કારણ કે આ જગત તો ભવ પૂરો કરનારા નિસત્ત્વ
જીવોથી ભરેલું છે. ॥૩૯॥૧૫૪॥

માનુષ્યં દુર્લભં લબ્ધ્વા યે ન લોકોત્તરં ફલમ્ ।

૨૫૬ ગૃહ્ણન્તિ સુખમાયત્યાં પશવસ્તે નરા અપિ ॥૪૦॥૧૫૫॥

જેઓ દુર્લભ મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરીને, ભવિષ્યમાં સુખ આપનાર લોકોત્તર ક્ષણને ગ્રહણ કરતા નથી તેઓ મનુષ્ય હોવા છતાં પણ પશુ છે. ॥૪૦॥૧૫૫॥

તત્પુનર્મોક્ષદો ધર્મઃ શીલાંગવહનાત્મકઃ ।

૨૫૭ પ્રતિશ્રોતઃપ્લવાન્ સાધ્યઃ સત્ત્વસારૈકમાનસૈઃ ॥૪૧॥૧૫૬॥

તે કારણથી સાત્ત્વિક પુરુષો જ શીલના અંગોનું વહન કરવા સ્વરૂપ, મોક્ષને આપનાર એવા ધર્મને પ્રવાહની સામે તરવાની વૃત્તિથી સાધી શકે છે. ॥૪૧॥૧૫૬॥

૨૫૮ તતઃ સત્ત્વમવદ્યમ્બ્ય ન્યત્ત્વા કુગ્રાહિણાં ગ્રહમ્ ।

૨૫૯ ક્રિયતાં મોઃ ! સુધર્મસ્ય કરણાયોદ્યમઃ સદા ॥૪૨॥૧૫૭॥

હૈ લોકો ! તે કારણથી સત્ત્વનું આલંબન કરી, કદાગ્રહી-ઓના આગ્રહનો ત્યાગ કરી, સદ્ધર્મના પાલન માટે સદા ઉદ્યમ કરો. ॥૪૨॥૧૫૭॥

૨૬૦ ઇતિ શ્રી યોગસારે સત્ત્વોપદેશપ્રમાતાવઃ ચતુર્થઃ ।

આ પ્રમાણે શ્રી'યોગસાર' ગ્રંથમાં સત્ત્વના ઉપદેશ છે જેમાં એવો ચોથો પ્રસ્તાવ પૂર્ણ થયો.

पंचमः प्रस्तावः
 पंचम प्रस्ताव
 भावशुद्धिजनकोपदेशः
 लायशुद्धि रेषाकरनार उपदेश.

कायेन मनसा वाचा यत्कर्म कुरुते यदा ।
 सावधानस्तदा तत्त्वधर्मान्वेषी मुनिर्भवेत् ॥१॥१५८॥

तत्त्वभूत धर्मनुं अन्वेषणु करनार मुनि न्यारे न्यारे
 मनथी, वाणीथी के कायाथी के कंठ किया करे ल्यारे ल्यारे साव-
 धान (उपयोगवान) रहे. ॥१॥१५८॥

इष्टानिष्टेषु भावेषु, सदा व्यग्रं मनो मुनिः ।
 सम्यङ् निश्चयतत्त्वज्ञः स्थिरीकुर्वीत सात्त्विकः ॥२॥१५९॥

निश्चयपूर्वक तत्त्वने बुद्धिनार एवो सात्त्विक मुनि, इष्ट
 अने अनिष्ट पहार्योभां दुःखेशां व्यग्र थता एवा मनने सारी
 रीते स्थिर करे. ॥२॥१५९॥

अशुभं वा शुभं वापि स्वस्वकर्मफलोदयम् ।
 भुञ्जानानां हि जीवानां, हर्ता कर्ता न कश्चन ॥३॥१६०॥

एवो पोतपोताना कर्माना इलना उदयने-पछी ते अशुभ
 होय या शुभ होय—बोअवे छे, अन्य कोई तेना करनारे के
 हार करनारे नथी. ॥३॥१६०॥

મૃતપ્રાયં યદા ચિત્તં, મૃતપ્રાયં યદા વપુઃ ।

મૃતપ્રાયં યદાઽક્ષાણાં વૃન્દં પક્વં તદા સુહૃમ્ ॥૪॥૧૬૧॥

જ્યારે ચિત્ત મૃતપ્રાય થઈ જાય, જ્યારે શરીર મૃતપ્રાય થઈ જાય અને જ્યારે ઈન્દ્રિયોનો સમૂહ મૃતપ્રાય થઈ જાય ત્યારે જ મુખ પરિપક્વ દશાને પામ્યું છે એમ સમજવું.
॥૪॥૧૬૧॥

આજન્માજ્ઞાનચેષ્ટાઃ સ્સા, નિન્દ્યાસ્તાઃ પ્રાકૃતૈરપિ ।

વિચિન્ત્ય મૂઢ ! વૈદગ્ધ્યગર્વં કુર્વન્ન લજ્જસે ॥૫॥૧૬૨॥

હે મૂર્ખ ! સામાન્ય મનુષ્યોથી પણ નિન્દા કરવા યોગ્ય તેં પોતે કરેલી જન્મથી આરંભી આજ પર્યાંતની અજ્ઞાનની ચેષ્ટાઓનો વિચાર કર્યા પછી પણ પડિતપણાનો ગર્વ કરતાં તું શરમાતો નથી ? ॥૫॥૧૬૨॥

નિરુન્ધ્યાચ્ચિત્તદુર્ધ્યાનં નિરુન્ધ્યાદર્શનં વચઃ ।

નિરુન્ધ્યાત્ કાયચાપલ્યં, તત્ત્વતલ્લીનમાનસઃ ॥૬॥૧૬૩॥

તત્ત્વમાં તલ્લીન મનવાળા આત્માએ ચિત્તનું દુર્ધ્યાન, વચનો અસંયમ તથા કાયાની અપલતાનો નિરોધ કરવો જોઈએ.
॥૬॥૧૬૩॥

દિનાતિવાહિકાં કષ્ટાં દૃષ્ટ્વા બન્ધ્યાદિદુઃખિનામ્ ।

રુદ્ધમેકાન્તમૌનાભ્યાં તપશ્ચિત્તં સ્થિરીકુરુ ॥૭॥૧૬૪॥

કેહી વગેરે દુઃખી પ્રાણીઓની કષ્ટપૂર્વક દિવસો પસાર કરવાની દશાને જોઈને, તપ કરતો તું એકાન્ત અને મૌનથી ચિત્તનો રોધ કરીને તેને સ્થિર કર. ॥૭॥૧૬૪॥

મુનિના મસ્ટ્રાં શાન્તં, પ્રાઙ્જલં મધુરં મૃદુ ।

વદતા તાપલેશોઽપિ ત્યાજ્યઃ સ્વસ્ય પરસ્ય ચ ॥૮॥૧૬૬॥

મુનિએ એવું કોમલ, શાન્ત, સરળ, મધુર અને સ્નિગ્ધ વચન બોલવું જોઈએ કે જેથી પોતાને અને પરને લવલેશ પણ તાપ ન થાય. ॥૮॥૧૬૫॥

કોમલાપિ સુસામ્યાપિ વાણી મવતિ કર્કશા ।

અપ્રાઙ્જલાઽસ્ફુટાત્યયં વિદગ્ધા ચર્વિતાક્ષરા ॥૯॥૧૬૬॥

કોમલ અને સારી સમતાપૂર્વકની વાણી પણ કર્કશ, વક્ર, અસ્પષ્ટ, વધુ પડતા ડહાપણવાળી તથા ચીખી ચીખીને બોલાવેલી હોઈ શકે છે. (માટે તેવી વાણીને પ્રયોગ ન કરવો)

JAINSITE

જૈનમ્ પવનિ વાચનમ્

॥૯॥૧૬૬॥

ઔચિત્યં યે વિજાનન્તિ, સર્વકાર્યેષુ સિદ્ધિદમ્ ।

સર્વપ્રિયંક્રરા યે ચ તે નરા વિરલા જને ॥૧૦॥૧૬૭॥

સર્વ કાર્યોમાં સિદ્ધિ આપનાર ઔચિત્યને જોઓ જાણે છે અને જોઓ સર્વનું પ્રિય કરનારા છે તેવા મનુષ્યો આ લોકમાં વિરલ જ હોય છે. ॥૧૦॥૧૬૭॥

ઔચિત્યં પરમો બન્ધુ-રૌચિત્યં પરમં મુખમ્ ।

ધર્માદિમૂલમૌચિત્યમૌચિત્યં જનમાન્યતા ॥૧૧॥૧૬૮॥

ઔચિત્ય (ગુણ) એ પરમ બંધુ છે, ઔચિત્ય પરમ મુખ છે, ધર્મ આદિનું મૂળ પણ ઔચિત્ય છે અને ઔચિત્ય (જ) લોકમાં માન્ય બનાવનાર છે. ॥૧૧॥૧૬૮॥

કર્મબન્ધદૃઢ^૧શ્લેષં સર્વસ્યાપ્રી^૨તિકં સદા ।

ધર્માર્થિના ન કર્તવ્યં^૩ વીરેણ^૪ જટિનિ યથા ॥૧૨॥૧૬૯॥

ધર્માર્થી^૧ પુરુષે કર્મનો ગાઠ બંધ કરાવનાર અને સદા સર્વને અપ્રીતિ કરનાર કોઈ જ કાર્ય *શ્રી વીર ભગવંતે તાપસના વિષયમાં જેમ ન કર્યું તેમ ન કરવું જોઈએ. ॥૧૨॥૧૬૯॥

बीजभूतं सुधर्मस्य सदाचारप्रवर्तनम् ।

सदाचारं विना स्वैरिण्युपवासनिभो हि सः ॥१३॥१७०॥

સદાચારમાં પ્રવૃત્તિ એ સદ્ધર્મનું^૧ બીજ છે. સદાચાર વિનાનો ધર્મ તે વ્યભિચારિણી સ્ત્રીના ઉપવાસ જેવો (હાંસી પાત્ર) છે. ॥૧૩॥૧૭૦॥

मूर्तो धर्मः सदाचारः सदाचारोऽस्यो निधिः ।

दृढं धैर्यं सदाचारः सदाचारः परं यशः ॥१४॥१७१॥

સદાચાર એ મૂર્તિમાન ધર્મ છે, સદાચાર કદી ન ખૂટનારો ભંડાર (અક્ષયનિધાન) છે, સદાચાર એ સ્થિર સ્હેનાઈ^૨ ધૈર્ય છે અને સદાચાર એ શ્રેષ્ઠ યશ છે. ॥૧૪॥૧૭૧॥

लोभमुन्मूलयन्मूलादप्रमत्तो मुनिः सदा ।

क्षायोपशમिके भावे स्थितोऽद्भुत्सुकृतां व्रजेत् ॥१५॥१७२॥

૧ શ્લેષઃ । ૨ તિદં । ૩ ધીરેણ । ૪ જટિના ।

*શ્રી વીર ભગવંતે ઊર્ધ્વસ્થાવસ્થામાં દુર્ઘર્જનં ત તાપસની અપ્રીતિ નિવારવા માટે તે સ્થાનનો ચતુર્ભાસમાં પશુ ત્યાગ કર્યો હતો.

૫ ંચાર" । ૬ સુખમ્ । ૭ મજેત ।

સાધોપશમિક ભાવમાં રહેલા અપ્રમાદી મુનિએ લોભને મૂળથી ઉખાડી સદા ઉત્સુકતાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ॥૧૫॥૧૭૨॥

સંસારસરણિર્લોભો, લોભઃ શિવપથાચલઃ ।

સર્વદુઃખનિર્લોભો, લોભો વ્યસનમન્દિરમ્ ॥૧૬॥૧૭૩॥

શોકાદીનાં મહાકન્દો લોભઃ ક્રોધાનલાનિલઃ ।

માયાવલ્લિસુધાકુલ્યા, માનમત્તેભવારુણી ॥૧૭॥૧૭૪॥

લોભ એ સંસારનો માર્ગ છે, લોભ એ મોક્ષના માર્ગમાં (જતાં શેકનાર) પર્વત છે, લોભ એ સર્વ દુઃખોની આણ છે, લોભ એ કષ્ટોનું મન્દિર છે, લોભ એ શોક આદિ દુઃખોને પેદા કરવા માટે મહાકન્દ છે, લોભ એ ક્રોધરૂપી અગ્નિને પ્રબલિત કરવા માટે પવન સમાન છે, લોભ એ માયારૂપી વેલડીને વધારવા માટે અમૃતની નીક સમાન છે અને લોભ એ માનરૂપી મહોન્મત્ત હાથીને (વધુ પાગલ કરવા) માટે મદિરા સમાન છે. ॥૧૬-૧૭॥૧૭૩-૧૭૪॥

‘ત્રિલોક્યામપિ યે દોષાસ્તે સર્વે લોભસંભવાઃ

ગુણાસ્તર્યંવ યે કેડપિ તે સર્વે લોભવર્જનાત્ ॥૧૮॥૧૭૫॥

ત્રણેય લોકમાં જે કોઈ દોષો છે તે બધા લોભથી પેદા થયેલા છે. તેવી રીતે જે કોઈ ગુણો છે તે બધા લોભના ત્યાગથી પેદા થયેલા છે. ॥૧૮॥૧૭૫॥

નૈરપેક્ષ્યાદનોત્સુક્યમનોત્સુક્યાચ્ચ સુસ્થતા ।

સુસ્થતા ચ પરાનન્દસ્તદપેક્ષાં ક્ષયેદ્ મુનિઃ ॥૧૯॥૧૭૬॥

કોઈપણ વસ્તુની અપેક્ષા છોડી દેવાથી ઉત્સુકતાનો નાશ થાય છે, ઉત્સુકતાના નાશથી સુસ્થતા પ્રગટે છે અને સુસ્થતા એ જ શ્રેષ્ઠ આનંદ છે. તેથી મુનિએ (સર્વપ્રથમ) અપેક્ષાનો જ નાશ કરવો જોઈએ. ॥૧૯॥૧૭૬॥

અધર્મો જિહ્વતા યાવદ્ ધર્મઃ સ્યાદ્ યાવદાર્જવમ્ ।

અધર્મધર્મયોરેતદ્ દ્વયમાદિમકારણમ્ ॥૨૦॥૧૭૭॥

જ્યાં સુધી વક્રતા છે ત્યાં સુધી અધર્મ છે અને જ્યાં સુધી સરલતા છે ત્યાં સુધી ધર્મ છે. અધર્મ અને ધર્મનાં આ બે (વક્રતા અને સરળતા) મુખ્ય કારણો છે. ॥૨૦॥૧૭૭॥
સુખમાર્જવશીલત્વં સુખં નીચૈશ્ચ વર્તનમ્ ।

સુખમિન્દ્રિયસંતોષઃ સુખં સર્વત્ર મૈત્ર્યંકમ્ ॥૨૧॥૧૭૮॥

સરળ સ્વભાવપાત્રું સુખ છે, નમ્ર વર્તન સુખ છે, ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં સંતોષ રાખવો તે સુખ છે અને સર્વત્ર મૈત્રી ભાવના તે સુખ છે. ॥૨૧॥૧૭૮॥

સંતુષ્ટં સરલં સોમં નમ્રં તં કૂરગડ્ડુકમ્ ।

ધ્યાયન્ મુનિં સદા ચિત્તે, કો ન સ્યાચ્ચન્દ્રનિર્મલઃ ?

॥૨૨॥૧૭૯॥

સંતોષી, સરલ, સૌમ્ય તથા નમ્ર તે કૂરગડ્ડુક મુનિનું સદા ચિત્તમાં ધ્યાન કરનાર કયો આત્મા ચન્દ્ર સમાન નિર્મલ ન થાય ? ॥૨૨॥૧૭૯॥

સુકુમારસુરુપેણ શાલિભદ્રેણ યોગિના ।

તથા તપ્તં તપો ધ્યાયન્ ન ભવેત્ કસ્તપોરતઃ ? ॥૨૩॥૧૮૦॥

૧ મૈત્રકમ્ । ૨ યોગિના ।

યો. ૪

सुकुमार, सुंदररूपसंपन्न अने लोगी अथवा शाखिलद्रे
तेवी रीते तप कर्तुं के जेतुं चिन्तन करनासे कोणु तपमां
रक्त न अने ? ॥२३॥१८०॥

किं न चेतयसे मूढ ? मृत्युकालेऽप्युपस्थिते ।

विषयेषु मनो यत्ते, धावत्येव निरङ्कुशम् ॥२४॥१८१॥

हे मूढ आत्मन् ! मृत्युकाल नष्टक आपी पहोंअवा छतां
पणु तुं केम अभजतो नथी ? केमके ताइं मन विषये। तरइ
निरङ्कुश अनीने (डल पणु) होइया न करे छे. ॥२४॥१८१॥

जीविते गतशेषेऽपि, विषयेच्छां वियोज्य ते ।

चेत् तपःप्रगुणं चेतस्ततः किञ्चिद् न हारितम् ॥२५॥१८२॥

लुवित लगलग समाप्त थवा छतां य जे ताइं मन
विषयेनी छिछानो त्याग करी तप माटे तत्पर होय तो डल
पणु कशुं न शुभाव्युं नथी. ॥२५॥१८२॥

कूटजन्मावतारं स्वं पापोपायश्च संकुलम् ।

व्यर्थं नीत्वा वताद्यापि, धर्मे चित्तं स्थिरीकुरु ॥२६॥१८३॥

इड, कपट अने पापना उपायेथी पोताना आ जन्मने
व्यर्थ शुभापीने डल पणु धर्ममां चित्तने स्थिर कर. ॥२६॥१८३॥

अनन्तान् पुद्गलावर्तान्नात्मन्नेकेन्द्रियादिषु ।

भ्रान्तोऽसि च्छेदभेदादिवेदनाभिरभिद्रुतः ॥२७॥१८४॥

साम्प्रतं तु दृढीभूय सर्वदुःखदवानलम् ।

व्रतदुःखं कियत्कालं, सह मा मा विपीद भोः ! ॥२८॥१८५॥

હે આત્મન્ ! એકેન્દ્રિય આદિ યોનિઓમાં અનન્ત પુદ્ગલ પરાવર્તોપર્યંત તું રખડ્યો છે અને ત્યાં છેદન ભેદન આદિ વેદનાઓ તેં સહન કરી છે, તો હવે દૃઢ બની સર્વ દુઃખોને (સખગાવી દેવા) માટે દાવાનલ સમાન વ્રતના કષ્ટને થોડાક કાલપર્યંત સહી લે પણ વિષાદ ન કર. ॥૨૭-૨૮॥૧૮૪-૧૮૫॥

उपदेशादिना किञ्चित् कथंचित् कार्यते परः ।

स्वात्मा तु स्वहिते योक्तुं मुनीन्द्रैरपि दुष्करः ॥૨૯॥૧૮૬॥

અન્ય જીવને ઉપદેશ આદિ દ્વારા કોઈપણ રીતે કંઈ (ધર્માન્યરણુ આદિ) કરાવી શકાય છે, પરંતુ પોતાના આત્માને પોતાના હિતમાં (ધર્મમાં) બ્લેડ્યો તે તો મુનીન્દ્રોથી પણ દુષ્કર છે. ॥૨૯॥૧૮૬॥

JAINSITE
વન સોફ્ટ
વનમ વચ્ચે સાસનમ

यदा दुःखं सुखत्वेन दुःखत्वेन सुखं यदा ।

મુનિર્વેત્તિ તદા તસ્ય મોક્ષલક્ષ્મીઃ સ્વયંવરા ॥૩૦॥૧૮૭॥

મુનિ બ્યારે (વ્રત આદિના) દુઃખને સુખરૂપે અને (વિષયો આદિના) સુખને દુઃખરૂપે જાણે છે ત્યારે તેને મોક્ષલક્ષ્મી સ્વયં વરે છે. ॥૩૦॥૧૮૭॥

सर्वं वासनया दुःखं सुखं वा परमार्थतः ।

મ્લાયત્યક્ષેણ્ણેણેણેકો, હતોડપ્યન્યસ્તુ તુપ્યતિ ॥૩૧॥૧૮૮॥

પરમાર્થથી સુખ યા દુઃખ એ બધું મનની ભાવનાથી જ છે, કારણ કે એક વ્યક્તિ અસ્ત્રને (હથિયારને) જોતાં જ જ્વાળા પામે છે બ્યારે બીજી વ્યક્તિ અસ્ત્રથી (હથિયારથી) હણાવા છતાંય ખુશ થાય છે. ॥૩૧॥૧૮૮॥

સુખમનો યથા કોડપિ લીનઃ પ્રેક્ષણકાદિષુ ।

ગતં કાલં ન જાનાતિ તથા યોગી પરેડક્ષરે ॥૩૨॥૧૮૯॥

જેમ સુખમાં મગ્ન એવો કોઈ માણસ નાટક આદિ જોવામાં લીન થાય છે ત્યારે કેટલો કાલ પસાર થયો તે પણ જાણતો નથી તેમ શ્રેષ્ઠ *અક્ષર (પરમાત્મા યા અર્હ)માં (તેના ધ્યાનમાં) લીન થયેલો યોગી પણ વીતેલા કાલને જાણતો નથી. ॥૩૨॥૧૮૯॥

મૃગમિત્રો યદા યોગી વનવાસસુખે રતઃ ।

તદા વિષયશર્મેચ્છામૃગતૃષ્ણા વિલીયતે ॥૩૩॥૧૯૦॥

જ્યારે યોગી પુરુષ પશુઓનો મિત્ર બની વનવાસના સુખમાં રક્ત બને છે ત્યારે તેની વિષય સુખોની ઈચ્છા૩૫ મૃગતૃષ્ણા નાશ પામે છે. ॥૩૩॥૧૯૦॥

વને શાન્તઃ સુખાસીનો, નિર્દ્વન્દ્વો નિષ્પરિગ્રહઃ ।

પ્રાપ્નોતિ યત્સુખં યોગી સાર્વભૌમોડપિ તત્ક્રુતઃ ॥૩૪॥૧૯૧॥

શાન્ત, સુખમાં રહેલ, જેના દ્વન્દ્વ (રાગદ્વેષ આદિ) ચાલ્યાં ગયાં છે તેવો, પરિગ્રહ વિનાનો, યોગી વનમાં જે સુખ પ્રાપ્ત કરે છે તે સુખ સાર્વભૌમ રાજાને પણ ક્યાંથી હોય ? ॥૩૪॥૧૯૧॥

જન્મભૂત્વાત્ પુલિન્દાનાં વનવાસે યથા રત્તિઃ ।

તથા વિદિતતત્ત્વાનાં યદિ સ્યાત્ કિમતઃ પરમ્ ॥૩૫॥૧૯૨॥

*આનો અર્થ 'શ્રેષ્ઠ એવા અક્ષર પદમાં' એટલે 'મોક્ષમાં' એમ પણ થઈ શકે.

૧ યથા । ૨ તથા । ૩ સાર્વભૌમેડપિ । ૪ જન્મભૂતાત્, વન-જત્વાત્ ।

જેમ સીલ વગેરે લોકોને પોતાની જન્મભૂમિ હોવાથી વનવાસમાં આનંદ આવે છે તેમ તત્ત્વોના જાણકાર (યોગી)ને પણ જો વનવાસમાં આનંદ આવે તો પછી બીજાં શું બેઠકે ?
॥૩૫॥૧૯૨॥

एको गर्भे स्थितो जात एक एको विनेङ्क्ष्यसि ।
तथापि मूढ ! पत्न्यादीन् किं ममत्वेन पश्यसि ? ॥३६॥१९३॥

તું એકલો જ ગર્ભમાં રહ્યો, એકલો જ જન્મ પામ્યો અને એકલો જ મૃત્યુ પામીશ. આ જાણવા છતાં પણ હું મૂઢ ! પત્ની આદિને મમત્વ યુક્તિથી કેમ જુએ છે ? ॥૩૬॥૧૯૩॥

पापं कृत्वा स्वतो भिन्नं कुटुम्बं पोषितं त्वया ।
दुःखं सहिष्यसे स्वेन, भ्रान्तोऽसि हा महान्तरे ? ॥३७॥१९४॥

હું આત્મનું ! તેં પાપ કરીને તારાથી ભિન્ન એવા કુટુંબને પોષ્યું અને (તે પાપનું) દુઃખ તું જાતે સહન કરવાનો છે. ખેદની વાત છે કે તું મોટા ચકાવામાં ફસાઈ ગયો છે.
॥૩૭॥૧૯૪॥

चलं सर्वं क्षणाद् वस्तु दृश्यतेऽथ न दृश्यते ।
अजरामरवत् पापं, तथापि कुरुषे कथम् ॥३८॥१९५॥

દુનિયાની સર્વ ચીજો ચંચલ છે. ક્ષણમાં તે દેખાય છે અને ક્ષણ પછી તે દેખાતી નથી, તો પણ તું પોતાને અજર અમર (કદી વૃદ્ધત્વ ન પામનારો અને કદી ન મરનારો) માનીને પાપને શા માટે કરે છે ? ॥૩૮॥૧૯૫॥

સપ્તધાતુમંયે શ્લેષ્મમૂત્રાઘશુચિૃપૂરિતે ।

શરીરકેડપિ પાપાય, કોડયં શૌચાગ્રહસ્તવ ? ॥૩૯॥૧૯૬॥

સાત ધાતુઓથી વ્યાપ્ત અને શ્લેષ્મ, મૂત્ર આદિ અશુચિથી ભરેલા શરીરમાં પણ તને કેવી જાતનો આ પવિત્રતાનો આશ્રહ છે ? કે જે પાપને માટે થનાર છે. ॥૩૯॥૧૯૬॥

શારીરમાનસૈદુઃસ્વૈર્વહુથા વહુદેહિનઃ ।

સંયોજ્ય સામ્પ્રતં જીવ ! ભવિષ્યસિ કથં સ્વયમ્ ॥૪૦॥૧૯૭॥

હે આત્મન્ ! ઘણા પ્રાણીઓને, ઘણી ઘણી રીતે શારીરક અને માનસિક દુઃખો સાથે હાલમાં તું સંયોગ કરાવે છે, તો તારૂં પોતાનું ભવિષ્યમાં શું થશે ? ॥૪૦॥૧૯૭॥

ધર્મ ન કુરુષે મૂર્ખ ! પ્રમાદસ્ય વશંવદઃ ।

કલ્યે દિ ત્રાસ્યતે કસ્ત્વાં, નરકે દુઃસ્વવિહ્વલમ્ ॥૪૧॥૧૯૮॥

હે મૂર્ખ ! પ્રમાદને વશ પડેલા તું અત્યારે ધર્મને કરતો નથી, તો પછી નરકમાં દુઃખથી વિહ્વલ અનેલા તને કાલે કાણુ અચાવશે ? ॥૪૧॥૧૯૮॥

કન્ધરાવદ્ધપાપાશ્મા, ભવાબ્ધૌ યદ્યથોગતઃ ।

ક્વ ધર્મરજ્જુસંપ્રાપ્તિઃ ? પુનરૈચ્છલ્લનાય તે ॥૪૨॥૧૯૯॥

જે તું, ડોકમાં પાપરૂપી પત્થર બાંધીને ભવસાગરમાં નીચે ચાલ્યો જઈશ તો પછી બહાર આવવા માટે તને ધર્મરૂપી દોરડાની પ્રાપ્તિ ફરી ક્યાંથી થશે ? ॥૪૨॥૧૯૯॥

દુઃસ્વૃકૂપેડત્ર સંસારે, સુસ્વલેશ્મમોડપિ યઃ ।

સોડપિ દુઃસ્વસહસ્રેણાનુવિદ્વોડતઃ કુતઃ સુસ્વમ્ ? ॥૪૩॥૨૦૦॥

દુઃખના કૂવા જેવા આ સંસારમાં સુખના લેશનો જે ભ્રમ થાય છે તે પણ હબરો દુઃખોથી વીંટાયેલ છે. તેથી સંસારમાં સુખ ક્યાંથી લાવવું? (સંસારમાં સુખ છે જ ક્યાં?) ॥૪૩॥૨૦૦॥
દુઃખિતાનખિલાઝ્જન્તૂન પશ્યતીહ યથા યથા ।

તથા તથા ભવસ્યાસ્ય વિશુદ્ધાત્મા વિરજ્યતિ ॥૪૪॥૨૦૧॥

વિશુદ્ધ આત્મા જેમ જેમ સંસારમાં સમગ્ર જીવોને દુઃખી બુલે છે તેમ તેમ તે આ સંસારથી વિરાગી બને છે. ॥૪૪॥૨૦૧॥
સંસારાવર્તનિર્મગ્નો ધૂર્ણમાનો વિચેતનઃ ।

અથ એવ જનો યાતિ નિકટેડપિ તટે હ્રદા ॥૪૫॥૨૦૨॥

તિર્યગ્ગોડયં યથા ચ્છિન્દન્ નદ્યાઃ સ્યાત્ પારગઃ સુધીઃ ।

ભવસ્યાપિ તથોત્સર્ગાપવાદકુશલો મુનિઃ ॥૪૬॥૨૦૩॥

ખેદની વાત છે કે સંસાર (રૂપી નદી)ના આવર્તમાં રૂબેલો પ્રાણી કિનારો પાસે હોવા છતાં પણ ગોથાં ખાતો ખાતો ખેલાન બની નીચે જ ચાલ્યો બચ છે. પરન્તુ જેમ નદીમાં તિરછું ગમન કરતો અને નદીના પાણીને કાપતો કુશલ પુરુષ નદીના પારને પામે છે, તેમ ઉત્સર્ગ અને અપવાદમાં કુશલ મુનિ પણ સંસારનો પાર પામે છે. ॥૪૫-૪૬॥૨૦૨-૨૦૩॥

એમિઃ સર્વાત્મના ભાવૈર્ભાવિતાત્મા શુભાશ્રયઃ ।

કામાર્થવિમુક્ષઃ શૂરઃ સુધર્મૈકરંતિર્ભવેત્ ॥૪૭॥૨૦૪॥

સુંદર અન્તઃકરણવાળા, વીરપુરુષે, આ (ઉપર બતાવેલા) ભાવોથી સંપૂર્ણ રીતે પોતાના આત્માને ભાવિત કરીને અને કામ તથા અર્થથી પરાદ્સુખ બનીને શુદ્ધ ધર્મમાં જ સંપૂર્ણ લયલીન થવું જોઈએ. ॥૪૭॥૨૦૪॥

इति तच्चोपदेशौघक्षालितामलमानसः ।

निर्द्वन्द्व उचिताचारः सर्वस्यानन्ददायकः ॥४८॥२०५॥

स्वस्वरूपस्थितः पीत्वा योगी योगरसायनम् ।

निःशेषक्लेशनिर्मुक्तं प्राप्नोति परमं पदम् ॥४९॥२०६॥

આ પ્રમાણે તત્ત્વના ઉપદેશના સમૂહથી સ્વચ્છ થયું છે નિર્મલ મન જેનું એવો અને રાગ દ્વેષ આદિ દ્વન્દ્વોથી રહિત, ઉચિત આચારોનું પાલન કરનાર, સર્વને આનંદ આપનાર અને પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત એવો યોગી યોગરૂપી રસાયણનું પાન કરીને સમગ્ર કલેશોથી સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત એવા પરમપદ-મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૪૮-૪૯॥૨૦૫-૨૦૬॥

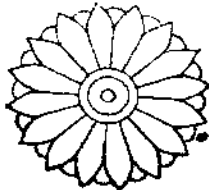
इति श्री योगसारे भावशुद्धिजनकोपदेशः

पञ्चमः प्रस्तावः समाप्तः

આ પ્રમાણે શ્રીયોગસાર ગ્રન્થમાં ભાવશુદ્ધિ

ઉત્પન્ન કરનાર ઉપદેશ છે જેમાં એવો

પાંચમો પ્રસ્તાવ પૂર્ણ થયો.

परिशिष्टम् [१]
ग्रन्थस्थपद्यानां
वर्णक्रमेणसूची

पद्य-प्रारम्भः	प्रस्तावः	क्रमांकः
अणुमात्रा अपि गुणाः	२	३२
अथ कल्येऽपि कैवल्यं	२	१९
अधर्मो जिह्वता यावद्	५	२०
अधैर्यादविचार्येद	४	२९
अनन्तान् पुद्गलावर्ता	५	२७
अपराधाक्षमा क्रोधो	३	५
अरतिर्विषयग्रामे	३	१०
अशुभं वाशुभं वापि	५	३
अष्टाङ्गस्यापि योगस्य	२	१७
असदाचारिणः प्रायो	३	२८
अहं त्वदीयपुत्रोऽस्मि	४	१९
अहो विचित्रं मोहान्ध्र्यं	२	८
आकाशवदरूपोऽसौ	१	१९
आगमे योगिनां या तु	४	२१
आजन्माज्ञानचेष्टाः स्वा	५	५
आत्मानो देहिनो भिन्नाः	१	१६
आराधितोऽस्त्वसौ भाव	१	२९
इति तत्त्वोपदेशौघ	५	४८
इति साम्यतनुत्राण	३	३१
इयं तु ध्यानयोगेन	१	२८
इष्टानिष्टेषु भावेषु	५	२
उपदेशादिना किञ्चित्	५	२९
उपसर्गो सुधीरत्वं	४	७

उपसर्पन्ति ते यावत्	१	९
एको गर्भे स्थितो जात	५	३६
एतावत्यैव तस्याज्ञा	१	२३
पतेषु येन केनापि	३	१२
एभिः सर्वात्मना भावैः	५	४७
एवमादीनि दैन्यानि	४	२०
एवमेव सुखेनैव	४	३२
एवमेव सुखेनैव	४	३४
औचित्यं परमो बन्धु	५	११
औचित्यं ये विजानन्ति	५	१०
कथयंश्च निमित्ताद्यं	४	२३
कन्धराबद्धपापाश्मा	५	४२
कर्मबन्धदृढलेषं	५	१२
कषायविषयग्रामे	४	५
कषायविषयाक्रान्तो	३	२७
कषाया अपसर्पन्ति	१	८
कषाया विषया दुःख	३	२
कषायास्तन्निहन्तव्या	१	१०
कायेन मनसा वाचा	५	१
किं क्लिष्टेन्द्रियरोधेन	२	२३
किं न चेतयसे मूढ	५	२४
किं नाग्नयेय सितै रक्तैः	२	२१
किं बुद्धेन किमीडेन	१	२०
किं व्रतः किं व्रताचारैः	२	२२
किं विभुत्वेन किं भोगैः	४	२७
किन्तु न ज्ञायते तावद्	१	१४

किन्तु सातैकलिप्सुः सः	४	२२
कूटमन्मावतारं स्वं	५	२६
कृतकृत्योऽयमाराद्धः	१	२१
कोमलापि सुसाम्यापि	५	९
क्रियते दधिसाराय	२	१८
क्षान्त्यादिर्दशधा धर्मः	२	३७
गृहं च गृहवातां च	४	१२
चञ्चलस्यास्य चित्तस्य	२	२९
चलं सर्वं क्षणाद्वास्तु	५	३८
चारित्र्यैश्वर्यसम्पन्नं	४	२४
चिन्तामण्यादिकल्पस्य	१	३०
जगत्त्रयैकमल्लश्च	४	९
जन्मभूत्वात् पुलिन्दानां	५	३५
जातरूपं यथा जात्यं	१	१८
जीविते गतशेषेऽपि	५	२५
ज्ञानदर्शनशीलानि	१	२२
त एव रक्षिता दुःख	१	२५
त एव वैपरीत्येन	२	३३
ततः सत्त्वमवष्टभ्य	४	४२
ततश्च भिक्षुक्प्रयां	४	२५
तत् त्वनन्तानुबन्ध्यादि	१	५
तत्पुनर्मोक्षदो धर्मः	४	४१
तथा चिन्त्यं तथा वाच्यं	२	२८
तात्त्विका वयमेवान्ये	२	१०
तावद् गुरुवचः शस्त्रं	४	४
तावद् धैर्यं महत्त्वं च	४	११

तिर्यग्गोऽयं यथा च्छिन्दन्	५	४६
तै दोषैर्दूषितो देवः	१	४०
तोषणीयो जगन्नाथ	२	३३
त्यक्त्वा रजस्तमोभावौ	४	१
त्रिलोक्यामपि ये दोषा	५	१८
त्वमार्या त्वं च मे माता	४	१८
दिनातिवाहिकां कष्टां	५	७
दुःसुकूपेऽत्र संसारे	५	४३
दुःखितानखिलाञ्जन्तून्	५	४४
दुर्विजया दुरुच्छेद्या	३	१३
दुःसहा विषयास्तावत्	४	८
दूरे दूरतरे वास्तु	४	१६
दृढप्रहारिवीरेण	२	२६
दृष्टिरागो महामोहो	२	२
दृष्ट्वा श्रीगौतमं	२	२५
द्वित्रास्त्रिचतुरा वापि	४	३८
धर्मकल्पद्रुमस्यैता	२	७
धर्मं न कुरुषे मूर्ख !	५	४१
धर्मस्य बहुधाऽध्वानो	२	३४
धीराणामपि वैधुर्यं	४	६
नाज्ञानाद् बालको वेत्ति	३	२५
नाञ्चलो मुखवस्त्रंन	२	२४
नार्थ्यते यावदैश्वर्यं	४	२८
निःसंगो निर्ममः शान्तो	३	२९
निरुन्ध्याच्चित्तदुर्ध्यानं	५	६

नैरपेक्ष्यादनौत्सुक्य	५	१९
नोपेन्द्रस्य नचेन्द्रस्य	३	७
पतितव्यं जनैः सर्वैः	२	३
परं पतन्तं पश्यन्ति	२	१२
परे हितमतिमैत्री	२	५
पापबुद्ध्या भवेत्पापं	२	३१
पापं कृत्वा स्वतो भिन्नं	५	३७
प्रणम्य परमात्मानं	१	१
प्रशान्तस्य निरीहस्य	४	२६
बाहुल्येन तदाभास	४	३९
बीजभूतं सुधर्मस्य	५	१३
बुद्धो वा यदिवा विष्णु	१	३६
भवेद् विरतिरप्यस्य	१	३२
मदीयं दर्शनं मुख्यं	२	९
ममैव देवो देवः स्यात्	१	३७
मानुष्यं दुर्लभं लब्ध्वा	४	४०
मानेऽपमाने निन्दायां	२	१५
मुनयोऽपि यतस्तेन	४	१०
मुनिना मसृणं शान्तं	५	८
मूर्खो धर्मः सदाचारः	५	१४
मृतप्रायं यदा चित्तं	५	४
मृगमित्रो यदा योगी	५	३३
मैत्री निखिलसत्त्वेषु	२	६
मोहोपहतचित्तास्ते	२	४
य एव वीतरागः स	१	४१
यत् तदर्थं गृहस्थानां	४	१७
यत्र साम्यं स तत्रैव	२	३६

यथा गुडादिदानेन	३	२३
यथा परस्य पश्यन्ति	१	१३
यथावस्थितविज्ञान	१	३८
यथाऽऽहतानि भाण्डानि	२	११
यदा दुःखं सुखत्वेन	५	३०
यदा ध्यायति यद् योगी	१	२
यदि त्वं साम्यसंतुष्टो	३	१८
यद्वात्मा निर्जितोऽभीभि	३	१४
यद्वा रागादिभिर्दोषैः	१	४१
यादृशोऽनन्तवीर्यादि	१	१५
येन केन प्रकारेण	२	२७
येनाज्ञा यावदाराद्धा	१	३४
येनैवाराधितो भावात्	१	२०
ये सिद्धा ये च सेत्स्यन्ति	४	३१
यैस्तु पापभराक्रान्तैः	१	२६
रागद्वेषमयेष्वेषु	१	१३
राजद्वेषविनाभूतं	२	१४
रागादयस्तु पाप्मानो	१	४४
रागादिदूषितं ध्यायन्	१	४३
रागोऽभीष्टेषु सर्वेषु	३	८
रात्रौ दिवा च सा सा सा	४	१४
लोकेऽपि सात्त्विकेनैव	४	३५
लोकोत्तरान्तरङ्गस्य	४	३६
लोभः पदार्थसंप्राप्तौ	३	९
लोभमुन्मूलयन् मूला	५	१५
वने शान्तः सुखासीनो	५	३४

विश्वस्य वत्सलेनापि	१	२४
बीतरागमतो ध्यायन्	१	४५
बीतरागं यतो ध्यायन्	१	४२
वृक्षस्य च्छेद्यमानस्य	३	२१
वेदोदयश्च संभोगे	३	११
शत्रौ मित्रे सुखे दुःखे	२	१६
शब्दरूपरसस्पर्शै	३	६
शारीरमानसैर्दुःखै	५	४०
शुद्धस्फटिकसंकाशः	१	३
शोकादीनां महाक्रन्दो	५	१७
श्रावको बहुकर्मापि	१	३३
श्रुतश्रामण्ययोगानां	३	१९
संख्यायाऽनेकरूपोऽपि	१	१७
संतुष्टं सरलं सोमं	५	२२
संसारवर्तनिर्मग्नो	५	४५
संसारसरणिर्लोभो	५	१६
स तावद् देहिनां भिन्नः	१	१४
सदा तत्पालने लीनैः	१	३५
सद्बृक्षं प्राप्य निर्वाति	३	३०
सप्तधातुमये श्लेष्म	५	३९
सर्वं वासनया दुःखं	५	३१
सर्वजन्तुहिताज्ञैव	१	२७
सर्वमोहक्षयात् साम्ये	१	७
सर्वभूताविनाभूतं	३	२४
सर्वमन्यस्य दीनस्य	४	३७
सर्वसंग परित्यागः	३	३
सर्वेऽपि साम्प्रतं लोकाः	२	१

सहजानन्दता सेयं	३	१५
सहजानन्दसाम्यस्य	३	१
सा मित्रं सैव मन्त्री च	४	१३
साम्प्रतं तु दृढीभूय	५	२८
साम्यमानसभावेषु	३	१६
साम्यं समस्तघर्माणां	२	३८
साम्यं शुद्धिक्रमेणैव	१	६
सावद्यं सकलं योगं	४	३
सुकरं मलघास्त्विं	२	३०
सुकुमारसुरूपेण	५	२३
सुखमग्नो यथा कोऽपि	५	३२
सुस्वमार्जवशीलत्वं	५	२१
सुखाभिलाषिणोऽस्यर्थं	४	३३
सूक्ष्माः सूक्ष्मतरा भावाः	३	४
सूर्यो जनस्य तापाय	३	२२
स्त्रीसमुद्देशेऽत्र गम्भीरे	४	१५
स्थिरो धीरस्तु गम्भीरः	४	३०
स्वपता जाग्रता रात्रौ	३	१७
स्वरूपं वीतरागत्वं	१	३९
स्वर्गापवर्गदो द्रव्य	१	३१
स्वस्वदर्शनरागेण	२	३५
स्वस्वरूपस्थितः पीत्वा	५	४९
स्वाधीनं स्वं परित्यज्य	३	२०
हन्तव्यः क्षमया क्रोधो	१	११
हर्षः शोको जुगुप्सा च	१	१२
हीनसत्त्वो यतो जन्तु	४	२

